

**Бринев Константин,
Шарифзода Қироншоҳ**

**ЭКСПЕРТИЗАИ ЛИНГВИСТӢ
(Дастури мухтасар)**

Душанбе – 2011

ББК 76,1+76,12

Д-21

Китобча бо дастгирии Шўъбаи «Интерньюс Нетуорк» дар Тоҷикистон ба таърифи расидааст.

Муқарризон:

Мирзоев Сайфиддин,
Иноятлов Иноят.

Муқаррири масъул:

Нуров Пўлод

Бринев Константин Иванович, Шарифзода Қироншоҳ

Экспертизаи лингвистӣ (Дастури амалӣ):– Душанбе : с. 2011. – 56 саҳ.

Дар Дастури мазкур бори нахуст кўшиш ба харҷ дода шудааст, ки ҷанбаҳои назариявии намуди нави экспертизаи судӣ - экспертизаи лингвистӣ баррасӣ гардида, моҳияти ташхиси лингвистӣ вобаста ба вазифа ва салоҳияти қоршиноси лингвист дар муҳокимаҳои адолатноки судии парвандаҳои маводи ВАО бозгӯӣ шавад.

Чун дар таҷрибаи судии Тоҷикистон истифода бурдани экспертизаи лингвистӣ амали нисбатан нав аст ва ҳамзамон қоршиносони лингвист низ сари қор наомадаанд, дар Дастур ҷанде аз меъёрҳои дахлдори танзимкунандаи ҳуқуқӣ ба ҳайси Замима ҷой дода шуданд.

Дастури мазкур ба хидмати мутахассисон ва қоршиносони лингвист, ҳамчунин судяҳо, қормандони мақомоти тафтишотӣ, адвокатҳо ва рўзноманигорон пешниҳод мегардад.

© Бринев, К.И., 2011

© Шарифзода Қ., 2011

© Иттифоқи журналистони Љумњурии Тоҷикистон

Ба ҷойи пешгуфтор

Зарурати таҳияи чунин як дастур дар рафти семинари омӯзишию амалии «Танзими ҳуқуқии муноқишаҳои забонӣ дар ВАО ва мушкилоти ташхиси лингвистӣ», ки рӯзҳои 5-6 апрели соли ҷорӣ Иттифоқи журналистони Тоҷикистон барои намояндагони идораи нашрияҳо аз пойтахт ва вилоятҳои ҷумҳурӣ баргузор намуд, таъкид гардид.

Аз мӯҳтавои баҳсу мунозираҳо дар нишастии мазкур бармеомад, ки солҳои охир дар баҳсҳои судии миёни нашрияҳо ва даъвогарон вобаста ба ҷой доштани таҳқиру тӯҳмат ва паст задани эътибори корӣ, омилҳои забонӣ, яъне истифодашудани калимаю ибораҳои ифодагари таҳқиру тӯҳмат, ба кашол ёфтани баҳсҳои судӣ сабаб гардида истодааст. Ширкатдорони маҳфил ба масъалаи доғ табдил ёфтани муноқишаҳои забониро ба якчанд омилҳо вобаста донистанд:

- Дар баҳсҳои судӣ паҳлӯҳои гуногуни калимаю ибораҳо ва воҳидҳои фразеологӣ забони модарӣ аз ҷониби судяҳо дуруст фаҳмида намешавад;
- Муҳаррирон ва хабарнигорони нашрияҳо дар маводи ҷопӣ на ҳамеша меъёрҳои забони адабро риоя мекунанд, баъзан ноогоҳона вожаҳои барандаи маънои духӯраро истифода мекунанд, ки аз ҷониби танқидшудагони даъвогар ифодагари маънои таҳқиру тӯҳмат фаҳмида мешавад;
- Фаъолият надоштани муассисаҳои мустақили ташхиси лингвистӣ дар ҳолати зарурати хулосаи забонии маводи мавриди баҳс дар судҳо, баррасии парвандаҳо ба дарозо мекашад.

Мисолҳои ҳам дар ин маврид оварда шуданд, ки ба масъалаи доғи муносибати байни идораҳои ВАО ва мақомоти тафтишотӣ судӣ табдил ёфтани баҳсҳои забониро бозгӯ мекарданд. Аз ҷумла, қазияи пурсарусадои ҳафтаномаи «Овоза» дар соли 2007, ки бо даъвои овозхон Райҳона Раҳимова дар нисбати сармуҳаррири нашрия Саида Қурбонова ва хабарнигорони Маркази татқиқоти журналистӣ Муҳайё Нозимова ва Фарангис Набиева дар суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе моҳҳои дароз идома дошт. Ҳарчанд фактҳои мақолаи «Райҳона пи-пи-пи... Афғонистон» аз сайти интернетии www.clips.mynet.tj гирифта шуда, муаллифони «Овоза» дар бораи тарзи сурудхонӣ, рафтори рӯи сахна ва мӯҳтавои сурудҳои Райҳона Раҳимова ибрози ақида менамуданд, овозхон худро таҳқирдида ҳисобида, бо аризаи даъвогӣ ба суд муроҷиат намуд. Чун журналистон маълумотро аз манбаи дигар (агентии иттилоотӣ) дастрас намуда буданд, тибқи м.35-и Қонуни ҚТ «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» дар ин маврид барои паҳн кардани маълумоти бардурӯғ аз ҷавобгарӣ озод мекунанд, вале аз ҷой бошад, ки дар суд ин муқаррароти қонун риоя нагардид. Гузашта аз ин, ба хотири муайян намудани таркибу ибораҳои таҳқиромез, мақола ба Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Академияи улуми Тоҷикистон барои экспертизаи лингвистӣ фиристода шуд.

Вакили дифои «Овоза» Иноят Иноятов

Таъин намудани экспертизаи лингвистӣ дар рафти баҳси судии маводи танқидии ҳафтаномаҳои «Азия-плюс», «Фараж» ва «Озодагон» (барои ҷопи муроҷиати адвокат С. Ҷӯраев унвонии Президенти ҚТ, Маълиси Олии ҚТ,

Омбудсмени ҚТ, созмонҳои ҳифзи ҳуқуқ, 20,21 январи с.2010) бо даъвои судяҳои Суди Олии ҚТ Н.Нуров, У.Мамадшоев ва судяи Суди шаҳри Душанбе Ф.Додоматов “барои ҳимояи шаъну шараф ва обрӯю эътибори шахси”) дар суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе низ аз «ҳодисаҳои нодир» ба ҳисоб меравад.

Ниҳоят, 4 март соли 2011, пас аз 9 моҳи ба ташхиси лингвистии Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Академияи улуми Тоҷикистон фиристода шудани маводи ин нашрияҳо, судяи парванда Амриддин Сафоев эълон дошт, ки ташхис анҷом ёфт ва аз се нашрия танҳо яке - «Озодагон» ҳамҷавобгари Солехҷон Қӯраев боқӣ мемонад.

Ба гуфти судя, забоншиносон дар матолиби «Фараж» ва «Азия-плюс» иштибоҳе наёфта, аммо дар як мактуби Солехҷон Қӯраев, вакили дифоъ ба Суди Олӣ ва матлаби нашрияи «Озодагон» мавҷудияти таҳқиқро ошкор намудаанд.

Аммо ба гуфтаи вакилони дифоъ, масъала ин аст, ки Солехҷон Қӯраев зимни як номаи хусусӣ ба раиси Суди Олӣ, ки нашр нашудааст, яке аз додрасҳоро «майпараст» унвон карда, нашрияи «Озодагон» дар баробари ӯ ибораи «аз тарс маҷбуран»-ро истифода кардааст.

Вале вакили дифоъи «Фараж» ва «Озодагон» Абдурахмон Шарифов гуфтааст, ки ташхисро нашрияҳо ғайри қобили қабул меҳисобанд, зеро Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Академияи улуми Тоҷикистон расман салоҳияти чунин ташхисро надорад: «Идорае, ки коргаронаш ин ташхисро анҷом додаанд, расман муассисаи ташхиси давлатӣ нест, яъне кормандонаш коршинос маҳсуб намешаванд. Барои мо ҳанӯз рӯшан нест, ки оё онҳо иҷозатномаи махсус барои додани хулоса доранд ё на».

Дар қонунҳои мурофиавии ҚТ ҳарчанд оид ба экспертизаи лингвистӣ меъёри мушаххас ҷой надоранд, вале дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳо истифодаи экспертизаи лингвистӣ ба ҳукми анъана даромадааст ва меъёрҳои муайяннамудаи Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 1 апрели соли 2010 мавриди амал қарор гирифтааст), Кодекси мурофиавии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 1 апрели соли 2008 мавриди амал қарор гирифтааст), Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 1 апрели соли 2009 мавриди амал қарор гирифтааст), ки тартиби таъин гардидани экспертизаро муқаррар менамоянд, ба ин амал имкон медиҳанд.

Бо вучуди он, ки дар таҷрибаи судии Тоҷикистон истифода бурдани экспертизаи лингвистӣ вобаста ба парвандаҳои маводи ВАО амали нисбатан нав аст, баҳсҳои забонии дар ин замина ба миён омада, тамоили рӯ ба афзоиш овардани ҳолатҳои муроҷиати мақомоти давлатию ҷамъиятӣ ва шаҳрвандон ба суд (воқеан, падидаи хоси давлати демократӣ), дар баробари мақомоти тафтишотию судӣ, ҷомеаи журналистиро низ водор месозад ба масъала бепарво набошанд.

Дар ҳамон семинари созмондодаи ИЖТ, коршиноси даъватшуда мутахассиси пешбари Ассотсиатсияи экспертҳои забоншинос ва омӯзгорони «Лексис» (шаҳри Барнаули Федератсияи Россия), номзади илмҳои филологӣ Константин Бринов дар мавзӯи «Ҷанбаи протсессуалии ташхиси лингвистӣ. Масъала, мавзӯъ, мақсад ва вазифаҳои ташхис» маърузаи муаррифӣ карда, дар

қиёси қонунҳои марбутаи ду кишвар вазъи кунунии муноқишаҳои забонӣ дар воситаҳои иттилооти оммавию шарҳу тафсир дода буд.

Дар баробари ҷолиб будани мавзӯ, бинобар ҳанӯз норӯшан мондани ҷанбаҳои назариявӣ ва низ амалии масъала, аҳли маҳфил пешниҳод намуд, ки дастуре дар ин мавзӯ нигошта, дастраси ҷонибҳои манфиатдор гардонида шавад.

Инак, Дастури мухтасаре, ки мутахассиси рус Константин Бринов ва ҳамтои тоҷикаш Қироншоҳи Шарифзода таҳия намуданд, рӯи чоп меояд ва ба комилии он даъво накарда, умед мебандем, ҳамкасбони мо дар фаъолияти касбӣ аз ин Дастур баҳрабардорӣ кунанд.

**Пӯлод Нуров,
котиби Иттифоқи журналистони Тоҷикистон.**

Ташхиси судии (экспертизаи) лингвистӣ ҳамчун соҳаи лингвистикаи ҳуқуқӣ

Лингвистикаи ҳуқуқӣ соҳаи лингвистикаи амалӣ буда, ҳолатҳои бархӯрди забон ва ҳуқуқ предмети омӯзиши он мебошад.

Лингвистикаи ҳуқуқӣ ҳамчун соҳа аз се навъи муносибатҳои байни забон ва ҳуқуқ ташаккул меёбад. Мутахассисон чунин навъҳои муносибатро мушаххас намудаанд: а) забон ҳамчун объекти танзими ҳуқуқӣ; б) забон ҳамчун воситае, ки тавассути он танзим ба амал бароварда мешавад; г) забон ҳамчун предмети таҳқиқоти дар мувофиқи судӣ мавриди баҳси пажӯҳиш қарор мегирад.

Маҳз, предмети таҳқиқот будани забон (ташхиси лингвистӣ) - яке аз қисматҳои лингвистикаи ҳуқуқиро ба миён меоварад. Ҳамзамон бояд таъкид намуд, ки дар соҳаи «лингвистикаи ҳуқуқӣ» осори нутқӣ ба сифати «аломати» ифодагари иттилои аҳамиятноки ҳуқуқӣ баромад мекунад. Лингвистикаи ҳуқуқӣ аз ин мавқеъ бо дигар намудҳои ташхис, ки намудҳои муайяни аломатҳо – объектҳои моддии инъикосгари иттилооти гуногун предмети таҳқиқашон мебошанд, муҳолифат надорад.

Ҳамин тавр, Лингвистикаи ҳуқуқӣ (юрислингвистика) – соҳаи забоншиносӣ мебошад, ки ҳолатҳои бархӯрди забон ва ҳуқуқ предмети омӯзиши он буда, ташхиси судии лингвистӣ яке аз зерсоҳаҳои ин илм ба шумор меравад. Аз ин рӯ, пажӯҳиш дар соҳаи забон ва ҳуқуқ аз таҳқиқоти судии тиббӣ дида, ба таҳқиқоти равшаншиносии ҳуқуқӣ бештар наздик аст. Зеро ба доираи таҳқиқоти равшаншиносии ҳуқуқӣ на танҳо проблемаҳои ташхиси равшаншиносӣ, балки проблемаҳои бевосита ба амалияи ташхис дахлнодошта, ба мисли психологияи ҷабрдида, психологияи ҷинояткор, психологияи пурсиш, психологияи азназаргузаронии маҳалли ҷиноят низ ворид мегарданд. Ҳамчунин ба доираи таҳқиқоти лингвистикаи ҳуқуқӣ проблемаи забони ҳуқуқӣ, проблемаи бисёрмаъноӣ дар амалиёти судӣ, ки бо ибораи «лингокофликтологияи ҳуқуқӣ» низ ёд мешавад, дохил мегардад. Аз ин ҷо, ташхиси лингвистиро танҳо ҷузъи таркибии соҳаи донишҳои забоншиносӣ ҳисобидан дуруст меояд.

Аз баррасии назариявӣ гузашта, ба моҳияти мсъала баргардем. Дар раванди ташхис маҳз бо далел ба фактҳо баҳо дода мешаванд, яъне меъёр ҳамеша дар нисбати кадомин маҷмӯи фактҳо шакл мегирад. Масалан, рафторе, ки дуздӣ ном дорад ва дар он ифода меёбад, ки X аз Y Z -ро чунон гирифт, ки Y намедонист ва намехост, X Z -ро бигирад, ҳамчун рафтори ғайриқонунӣ баҳо дода шуда, ба ҳамин мазмун ҷазо дода мешавад. Агар Y донад, ки X аз Y Z -ро мегирад ва Y намехоҳад, ки X чунин кунад, бо ин васила оё X ба Y бо мақсади пешгирии рафтори Y таъсири начандон зиёд расонид, рафтори мазкур бо калимаи «форат» ифода ёфта, ҷазои сахттаре ба дунбол дорад. Ҷобачокунии (диспозитсияи) меъёрҳо инчунин бо фаро гирифтани вазъи воқеии амал, ки қобили қабул аст ё не (авлавият доштани ҳуқуқи ҷиноӣ ва ё маъмурӣ), дараҷаи инъикоси фактҳоеро, ки предмети баҳодиҳӣ буда метавонанд, низ дарбар мегирад.

Барои муайян намудани чунин фактҳо ташхис, аз ҷумла ташхиси лингвистӣ, таъин карда мешавад.

Ташхис (экспертиза) вақте таъин карда мешавад, ки барои мушаххас намудани донишҳои махсуси соҳаи илм, техника, санъат ва касбу ҳунар барои пешбурди истеҳсолоти парванда зарурат пеш биеяд.

Ташхис (экспертиза) аз як тараф амали мурофиавиест барои муқаррар намудани фактҳо бо мақсади моҳиятан ҳал намудани парванда, аз тарафи дигар таҳқиқотест, ки барои муқаррар намудани чунин фактҳо имкон медиҳад ё имкон намедиҳад.

Аз мавқеи аввала ташхис намуди фаъолияти бо меъёрҳои мурофиавӣ танзимшаванда буда, муносибатҳои ҷамъиятии дар соҳаи адолати судӣ баррасишаванда предмети чунин танзим ба ҳисоб мераванд.

Аз мавқеи дуюм ташхис ҳеҷ моеъ ҳуқуқӣ надорад, балки амалест бо истифода аз назарияҳои илмӣ пораҳои воқеиятро, ки омӯзишашон предмети илми мушаххасро ташкил медиҳад, инъикос менамояд, яъне дар ташхис назарияҳои илмӣ ва усулҳои махсуси таҳияшуда ба хотири ҳалли вазифаҳои мушаххаси таҳқиқотӣ истифода мегарданд.

Ҳамин тавр, паҳлӯҳои таҳқиқоти ташхисӣ аз ҳам вобаста нестанд, бинобар ин, лозим меояд онҳоро ба таври алоҳида баррасӣ намоем.

Ташхиси лингвистӣ аз мавқеи мурофиавию ҳуқуқӣ **Субъекти ташхис. Намудҳои ташхис**

Аз мавқеи мурофиавӣ ташхис аз ҷониби шахси (мақоми) салоҳиятнок (суд, муфаттиш, *дознаватель*) барои ҳалли масъалаҳои таъин карда мешавад, ки донишҳои махсусро меҳаҳанд. Ҳамин тариқ, ташхис яке аз усулҳо ва ё воситаҳои дарёфти иттилооти исботкунанда буда, дар ҳоле таъин карда мешавад, ки дарёфти чунин иттилоот бо роҳи дигар ғайриимкон бошад.

Аз ҷиҳати натиҷагирӣ таҳқиқоти ташхисӣ, ки дар шакли ҳулосаи хаттӣ баён мегардад, манбаъи далел ба ҳисоб рафта, дар қатори дигар далелҳо аз ҷониби суд, муфаттиш, *дознаватель* бар асоси эътиқоди ботинӣ баҳо дода мешавад.

Қонунгузорӣ доираи шахсонро ба танзим медарорад, ки барои гузаронидани ташхисҳои судӣ ҳақ доранд, яъне шахсоне, ки дар соҳаи илм, санъат ва ҳунармандӣ донишҳои махсус доранд, ба ибораи дигар, вазифаҳои ташхисро шахси дониши махсус дар ин ё он соҳа дошта, метавонад иҷро намояд. Вале амалан масъалаи субъекти таҳқиқоти ташхисӣ вобаста ба тахассуси мутахассис ҳал карда мешавад, яъне дар муносибати мурофиавӣ шахсе коршинос (эксперт) буда метавонад, ки дорои тахассуси муайян бошад. Чунин ҳалли меъёрӣ дар нисбати мақоми коршинос (эксперт) танҳо шахсе нест, ки дар вазифаи эксперт кор мекунад) оқибатҳои манфӣ низ дорад.

Гуфтем, ки аз мавқеи мурофиавӣ, ташхис намуди фаъолиятест, ки барои дарёфти иттилооти исботкунанда равона мегардад.

Ба хотири таъмини ҳаматарафа ва сифатноки чунин иттилоот ва имконияти муқаррар намудани арзиши он барои ҳалли моҳияти қазия, дар қонунгузори мурофиавӣ якчанд намуди экспертиза муайян гардидааст.

Экспертиза метавонад аз ҷониби як нафар коршинос ва ё ҳайати коршиносон (экспертизаи комиссияӣ) ташкил гардад.

Экспертизаи комиссияи бо мақсади баланд бардоштани объективияти таҳқиқот (дар ҳолатҳои ба истилоҳ «мураккаб») таъин карда мешавад.

Тибқи қонунгузори мурофиавӣ экспертизаи комиссияро суд барои муқаррар намудани ҳолатҳои воқеӣ вобаста ба як соҳаи дониш дар ҳаёти ду ё якчанд коршиноси судӣ таъин менамояд.

Аъзои экспертизаи комиссияи бо машварати байниҳамдигарӣ ба натиҷаи умумӣ мерасанд, онро ҷамъбаст карда, хулосаи умумиро имзо мекунанд. Дар ҳолате, ки коршиносе бо хулосаи коршиноси дуюм ва ё коршиносони дигари ҳаёт розӣ набошад, ҳуқуқ дорад оид ба ҳамаи саволҳо ё саволҳои алоҳидаи баҳснок хулосаи алоҳида пешниҳод намояд.

Дар таҷрибаи солҳои охири қазияҳои судӣ таъин намудани маҳз экспертизаи комиссияи ба ҳукми анъана медарояд. Чунин ҳолат аз афташ ба он вобаста аст, ки мақоми экспертизаи лингвистӣ ба ҳайси асбоби расидан ба ҳақиқат ҳам дар соҳаи тафаккури умум ва ҳам дар соҳаи тафаккури ҳуди мутахассисони лингвист, яқсон нест.

Боз як аломати таснифи экспертиза «ҳаҷми таҳқиқот» мебошад, ки аз рӯи ин аломат экспертизаи асосӣ ва иловагиро ҷудо менамоянд.

Экспертизаи иловагӣ барои пурра намудани носоҳеҳӣ ва норасоӣҳое, ки дар хулосаи коршиноси судӣ мавҷуданд, гузаронида мешавад.

Экспертизаи иловагӣ имкон дорад ба коршиносе, ки экспертизаи асосиро гузаронида буд ва ё ба дигар коршинос вогузор гардад.

Аломати дигар дар назарияи экспертизаҳои судӣ ҳамчун «замони таъиншавӣ» ифода меёбад.

Экспертизаи такрорӣ ҳангоме гузаронида мешавад, ки агар хулосаи коршиноси судӣ асоснок набошад, натиҷагирӣ шубҳанок бошад, маводи ба коршиноси судӣ пешниҳодшуда бозътимод эътироф нашуда бошад, байни хулосаҳои якчанд коршиносони судӣ ихтилофоти назар вуҷуд дошта бошад, инчунин ҳангоме, ки қоидаҳои гузаронидани экспертиза вайрон карда шуда бошанд.

Ҳангоми гузаронидани экспертизаи такрорӣ ба коршинос ҳамон саволҳо ва ҳамон объектҳо пешниҳод мегарданд, ки дар доираи экспертизаи асосӣ мавриди таҳқиқ қарор доштанд.

Экспертизаи такрорӣ ба таври ҳатмӣ ба дӯши коршиноси дигар (комиссияи эксперти) вогузор мегардад.

Дар қонунгузори мурофиавӣ инчунин экспертизаҳои якҷинса ва комплексӣ мавқеъ доранд.

Экспертизаи якҷинса таҳқиқоти дар доираи як соҳаи дониш гузаронидашавандаро дарбар гирад, экспертизаи комплексӣ таҳқиқотро дар доираи ду ва зиёда соҳаҳои дониш фаро мегирад.

Тибқи қонунгузори мурофиавӣ экспертизаи комплексӣ ҳангоме таъин карда мешавад, ки агар муқаррар намудани ҳолати воқеӣ оид ба парванда ҳамзамон гузаронидани таҳқиқро бо истифодаи соҳаҳои мухталифи дониш ё бо истифодаи самтҳои мухталифи илмӣ дар доираи як соҳаи дониш тақозо намояд.

Экспертизаи комплексӣ, чи тавре аз унвонаш бармеояд, ба зиммаи якчанд коршиносон гузошта мешавад. Коршиносон оид ба натиҷаҳои экспертизаи

гузаронидашуда хулосаи муштраки худро вобаста ба ҳолатҳои воқеӣ ҷамъбаст намуда, онро дар хулосаи умумӣ бо имзои худ инъикос менамоянд.

Қонунгузорӣ имкон медиҳад, ки коршиносони дар ҷамъбасти хулосаи умумӣ иштирок накарда ё бо он розӣ набуда, танҳо ба қисми хулосаи таҳқиқнамудаи худ имзо гузоранд.

Аломати дигар дар назарияи экспертизаҳои судӣ ифодаи «ҳатмӣ будани таъинкунӣ» мебошад, ки экспертизаҳо ба гурӯҳи «ҳатмӣ» ва «ноҳатмӣ» тақсим мешаванд.

Аз рӯи ин аломат экспертизаи лингвистӣ ба гурӯҳи «ноҳатмӣ» дохил мешавад, яъне, агар тафтишот ҷалби донишҳои махсуси соҳаи лингвистикаро барои моҳиятан ҳал намудани қазия зарур наҳисобад, таъин намудани экспертизаи судии лингвистӣ барои суд ва тафтишот ҳатмӣ намебошад.

Маҷеи экспертизаи лингвистӣ дар раванди муқаррар намудани фактҳои, ки барои ҳалли қазия аҳамият доранд

Чуноне гуфта будем, экспертизаи лингвистӣ ба хотири муқаррар намудани фактҳои, ки барои равшан сохтани ҳақиқати қазияе таъин карда мешавад. Акнун кӯшиш мекунем маҷеи ин гуна фактҳо дар раванди таҳқиқоти тафтишотӣ ва ё судии ҳолати қазияҳо ва баҳои ҳуқуқии онҳо шарҳ диҳем.

Маълум аст, ки ҳуқуқвайронкуниҳо аз рӯи соҳаҳои қонунгузорӣ ба тариқи зайл тасниф мешаванд:

1. Ҷиноят.
2. Ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ.
3. Ҳуқуқвайронкунии граждани.
4. Ҳуқуқвайронкунии интизомӣ (меҳнатӣ).

Ҳар гуна ҳуқуқвайронкунӣ ҷиҳатҳои субъективӣ ва объективӣ дорад.

Дар муносибат ба таркиби ҳуқуқвайронкунӣ, фактҳои дар натиҷаи таҳқиқи экспертӣ дарёфтшуда метавонанд дорои хусусиятҳои зайл бошанд:

А) фактҳои асосӣ;

Б) фактҳои исботкунанда.

Зери мафҳуми фактҳои асосӣ «таркиби ҷиноят бо тамоми ҷузъиёташ ва ё факти набудани таркиби ҷиноят» фаҳмида мешавад.

Зери мафҳуми фактҳои исботкунанда «факте, ки аз он дар якҷоягӣ бо фактҳои дигар, дар бораи факти асосӣ хулоса баровардан мумкин аст» фаҳмида мешавад.

Тавре мефаҳмем, фактҳои асосӣ дар диспозитсияи меъёрҳо шарҳ ёфтаанд, дар ҳоле, ки фактҳои исботкунанда дар он ифода нагардидаанд.

Гуфтаҳои болоро бо мисол тасвир менамоем. Вақте пеши лингвист савол мегузоранд, ки оё ифодаи Х тасдиқи фактҳо аст, ҳадаф муқаррар намудани факти асосист, ки ба ҷиҳати объективи кирдорҳои граждани - ҳуқуқӣ дахл дорад, вале дар доираи ҳамаи тоифаи қазияҳо савол дар бораи маънои калима гузошта шавад, ин бешубҳа факти исботкунанда аст. Суд ба лингвист савол гузошта, умедвор аст, ки ҷавоби он барои исбот намудан ё рад намудани факти асосӣ кӯмак хоҳад расонд.

Экспертизаи лингвистӣ барои муқаррар намудани фактҳои исботкунанда ва ҳам фактҳои асосӣ пеш аз ҳама дар паҳлӯҳои объективи таркиби ҳуқуқвайронкунӣ таъин карда мешавад.

Хулосаи коршинос

Аз нуқтаи назари мурофиавӣ хулосаи экспертиза мулоҳизаҳои воқеиест, ки фактҳои моҳияти ҳуқуқидоштаро муқаррар ё рад менамоянд.

Хулосаи экспертиро тасниф карданӣ бошем, бояд хулосаи мусбӣ ва манфӣ, хулосаи шартӣ ва бешак, инчунин хулосаи қатъӣ ва эҳтимолиро зикр намоем.

А) Хулосаи манфӣ фактро, ки муқаррар намудан зарур буд, рад менамояд (ва ё набудани фактро муқаррар менамояд), дар хулосаи мусбӣ онро тасдиқ ё муқаррар менамояд.

Б) Хулосаи шартӣ бо хулосаи бешак дар ҷанбаи зайл муқобил меистад: барои исбот намудани ҳаққонияти фикр, ки тасвири он факти аҳамияти исботкунанда дорад, зарур аст ягон факти дигарро бояд муқаррар намуд ва дар ҳолати муқаррар шудани чунин факт, фикре низ ҳаққонӣ мебошад, ки барои моҳиятан ҳал намудани қазия аҳамияти бевосита дорад. Мисоле меоварем. Оид ба қазияи таҳқир, ки хулосаи коршинос ба манбаъҳои туфайлии маълумот дар бораи осори нутқӣ таъя мекунад, танҳо хулосаи шартӣ баровардан дар нисбати таҳқир будан / набудани ифода ба унвони ҷабрдида имкон дорад. Яъне, хулоса ба тариқи зайл ифода меёбад: «Агар суҳанони мазкур ба унвони Х гуфта шуда бошанд, онҳо барои Х таҳқир мебошанд», зеро имкони ба унвони шахси дигар ва ё ба унвони ҳеч кас, гуфта шудани калима ва ибораҳои ҳақоратомез ҳамеша вуҷуд дорад.

В) Фарқи асосии намудҳои хулосаи қатъӣ ва эҳтимоли дар он ифода меёбад, ки дар хулосаи қатъӣ дар нисбати вазифаи пешгузошта фикре, ки хислати факттивӣ дорад, тасвият мегардад: дар ин фикр тасдиқ мегардад, ки фикри баённамудаи шакли Х фикри ҳақиқатан баёншуда мебошад, яъне фикри мазкур вазъиятро чунон тасвир менамояд, ки он дар воқеият чунин буд.

Хулосаи эҳтимоли факттивӣ набуда, хислати тахминӣ дорад. Дар ҳамин ҳол, ҳеч гуна дараҷаи эҳтимолияти афзалияти вазъи қазияи А аз вазъи қазияи В асосе барои ба ҳайси ҳақиқат пазируфтани А буда наметавонад.

Хулосаи эҳтимоли аслан барои қарори суд асос шуда наметавонад, балки он барои амалиёти тафтишот аҳамиятнок мебошад. Хулосаи эҳтимоли метавонад ба рафти таҳқиқот таъсир расонида, барои таҳияи тахминҳои тафтишотӣ, ки дурустии онҳо минбаъд дар рафти гузаронидани амалҳои тафтишотӣ санҷида мешаванд, мусоидат намояд.

Баҳои экспертиза дар мақомоти тафтишотӣ ва судӣ

Дар қонунгузори мурофиавӣ муқаррар гардидааст, ки хулосаи коршинос барои мақомоти судӣ ва тафтишот ҳатмӣ намебошад (м.787, КҲМ ҚТ), инчунин хулосаи коршиноси судӣ дар маҷлиси судӣ таҳқиқ гардида, дар баробари дигар далелҳо баҳо дода мешавад (м.88, КМГ ҚТ).

Ин маъноеро дорад, ки мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истехсолоти ӯ қарор дорад, хулосаи

экспертизаро дар қатори дигар далелҳои парванда (нишондоди шохидон, далелҳои шаъӣ, ҳуҷҷатҳо ва м.и.) таҳқиқ намуда, баҳо медиҳанд.

Дар чунин ҳолат меъёрҳои муурофиавӣ рафтори шахсонро ҳангоми тафтишот ва таҳқиқоти судӣ ба танзим медароранд. Масалан, ҳангоми рӯй задани норавшанӣ дар ҳулосаи эксперт чунин шаклҳои муурофиавӣ, ба мисли пурсиши коршинос (М.319, КМҚ ҚТ) ва экспертизаи иловагӣ дар назар дошта шудаанд. Агар ҳулосаи коршиноси судӣ асоснок набошад, натиҷагирӣ шубҳанок бошад, маводи ба коршиноси судӣ пешниҳодшуда боэътимод эътироф нашуда бошад, байни ҳулосаҳои якҷанд коршинос ихтилофоти назар вуҷуд дошта бошад, инчунин ҳангоме, ки қоидаҳои гузаронидани экспертиза вайрон карда шуда бошанд, экспертизаи такрорӣ гузаронида мешавад, ки онро ба таври ҳатмӣ ба дӯши коршиноси дигар вогузор менамоянд.

Ҳангоми чунин муносибат проблемаи баҳои ҳулосаи экспертӣ ба миён меояд, зеро мусаллам аст, ки на муфаттиш, на суд, бинобар огоҳ набудан аз донишҳои махсуси соҳае, ки ба мутахассисонаш гузаронидани ташхис таъин шуда буд, таҳқиқоти экспертиро аз нуқтаи назари илмӣ асосноккунӣ ва мӯътамадӣ баҳо дода наметавонанд.

Такрор менамоем, ки чунин меъёрҳо қарорҳои қабулшуда дар ҳуқуқ буда, имкони истифодаи дигар арзишҳо низ вуҷуд доранд. Дар концепсияи баъзе муҳаққиқон (Аверьянов) перомуни роҳҳои ҳалли проблемаи бесалоҳиятии судья ва муфаттиш дар соҳаи донишҳои махсус, ки экспертиза таъин мегардад, мулоҳизаҳои муфид баён гардидаанд.

Аслан, проблемаи мазкур на дар ростои «дар ҳақиқат/бардурӯғ», балки дар доираи баҳодиҳии «ҷоиз будан/ҷоиз набудан» бояд ҳалли худро ёбад.

Мусаллам аст, ки мо ҳамаи судьяҳо ва муфаттишонро оид ба масъалаҳои лингвистӣ дар сатҳи мутахассисони лингвист омӯзонида наметавонем. Аз ин ҷо, мо бояд интиҳоб намоем: исботпазирии экспертизаро қаблан таъмин карда бошем ва ё ҳуқуқи озодона баҳо додани маълумоти экспертизаро ба судья вогузорем. Қарори қисми дуюм ба назар оқилона менамояд, зеро он имкон медиҳад бадал намудани фактҳо дар таҳқиқ ҳангоми баҳодиҳӣ ба маълумотҳо пешгирӣ шавад, чун маълумотҳо дар системаи тамоми далелҳои парванда баҳо дода мешавад, ҳамзамон имкони таъини экспертизаи такрорӣ ва иловагӣ боқӣ мемонад.

Албатта, ин проблемаи ғаразкорию муфаттишон ва судьяҳоро наметавонад ҳал намояд, вале ин масъалаи дигарест, ки ба экспертизаи лингвистӣ алоқа надорад.

Экспертизаи лингвистӣ ҳамчун таҳқиқоти маҳсулоти фаъолияти нутқӣ Объект ва предмети экспертизаи лингвистӣ

Дар «Номгӯи намудҳои экспертизаҳое, ки муассисаҳои судии экспертии Вазорати адлияи ҶР иҷро менамоянд, объекти экспертизаи лингвистӣ» маҳсулоти фаъолияти нутқӣ ба ҳисоб меравад. Бо истилоҳи «маҳсулоти фаъолияти нутқӣ» ифода намудан нисбат ба истилоҳи «матн» ба назар дурусттар менамояд, зеро он теъдоди бештари объектҳоро фаро мегирад, ки предмети таҳқиқоти экспертӣ буда метавонанд. Масалан, зери категорияи «матн» таҳлил намудани шабоҳат/фарқияти аломатҳои мол, ки маҳсули фаъолияти тафаккур ва нутқи

шахсе ва ё гурӯҳи шахсон мебошад, мушкил аст. Ҳамзамон чун категория фаҳмидани «матн» аслан чандон муҳим нест, чун масъалаи ҷӣ будани «матн» саволи воқеӣ буда, бо истифодаи маъноии калима вобаста мебошад, на бо вазъии ҳақиқии қазия.

Дар муносибат бо манбаи иттилоот дар бораи объект, таҳқиқоти эксперти метавонад ба мустақим ва ғайримустақим тақсим шавад. Дар ҳолати аввала коршинос манбаъии мустақими иттилоотро (масалан, фонограммаи баҳснок ё матни чопии баҳснок) таҳлил мекунад, дар ҳолати дуюм объект тавассути манбаи ғайримустақими иттилоот (нишондоди шоҳидон, протоколҳои мурофияи судӣ) мавриди таҳлил қарор мегирад.

Баъзе мутахассисон манбаи ғайримустақимро ҳамчун объекти баҳои эксперти зери шубҳа мегузоранд. Ба ақидаи онҳо матнҳое, ки бевосита ҳодисаҳои нутқиро инъикос намуда, аҳамияти криминалистӣ доранд, объектҳои экспертизаи лингвистӣ мебошанд. Агар предмети таҳқиқот нутқи даҳонӣ бошад, нишондоди шоҳидон, ки дар онҳо ҳодисаҳои нутқӣ бознақл мешаванд, протоколҳо ва дигар матнҳои хаттии нутқи даҳонӣ зикршуда ба сифати объект қобили қабул нестанд. Ҳамчунон агар матн бо забони хориҷӣ предмети таҳқиқот қарор дошта бошад, тарҷумаи матнҳо бо забони хориҷӣ набояд қобили қабул бошанд, зеро дар ҳолатҳои зикргардида имкони бадал кардани объекти таҳқиқот вуҷуд дорад. Масалан, агар муқаррар намудани вуҷуд доштан ё мавҷуд набудани аломатҳои лингвистии таҳқир дар рафти гуфтугӯ зарур бошад, протоколҳои пурсиши шоҳидон ва ҷабрдидагон короям нест, зеро дар онҳо гунаҳкории лафзӣ ғайримустақим нишон дода шудааст ва мутаносибан коршинос аз рӯи онҳо ҳулосаи объективӣ дода наметавонад. Дар чунин ҳолатҳо ба экспертизаи лингвистӣ фонограмма ё видеофонограммае, ки гунаҳкории лафзӣ ғайримустақим сабт гардидааст, бояд пешниҳод шавад.

Вале чунин нуқтаи назар низ баҳснок аст, зеро имконияти дарк намудан дар натиҷаи чунин муносибат аз мавҷуд будани манбаҳои муайяни «имтиёзнокӣ» иттилоот дар бораи объект вобаста мегардад. Имкон дорад аввалан, манбаҳои зиёди иттилоот дар бораи объекти таҳқиқ вуҷуд дошта бошанд, дуюм, ҳеҷ кадоме аз манбаҳои иттилоот ба ҳайси манбаи бехтарин эътироф нагардад, дар ҳоле ки зарфияти ҳар кадом манбаъ аз ҷиҳати иттилоъбарандагӣ (барои ҷавоб ёфтан ба саволи гузошташуда зарурӣ) маҳдуд аст.

Ба ҳамин минвол, бо вуҷуди «нобобии» таҳқиқи манбаъҳои ғайримустақим, онҳоро дар баррасии эксперти батамом инкор намудан дуруст нест, зеро бардурӯғӣ/ҳаққонияти ҳар гуна таҳқиқот бо навъе аз манбаъҳои иттилоот дар бораи объект бевосита вобаста намебошад.

Ҳамзамон бояд қайд кард, ки чунин муқобилгузори нисбӣ аст. Зеро, масалан, фонограммаи сабти гуфтугӯ дар нисбати вазъии гуфтугӯи аслии манбаи бавоситаи иттилоот мебошад, фонограммаи дар шакли хаттӣ пешниҳодшуда дар навбати худ манбаи бавосита дар нисбати фонограммаи овозӣ, матн бо пораҳои ихтисоршуда манбаи бавосита дар нисбати матни хаттии пурра ба ҳисоб меравад. Мавҷуд будани матни аудиоӣ ё хаттӣ, албатта, вазифаи таҳқиқотро сабук мегардонад, вале ин бо маъноест, ки манбаъҳои бавосита (масалан, протоколҳои ҷаласаҳои судӣ) барои дарёфти ҳулосаи қатъии коршинос иттилооти басанда надоранд. Бо ин вуҷуд, надонистани чи тавр таҳқиқ намудани чунин манбаъҳо маъноеро надорад, ки пажӯҳиши онҳо аз ҷониби мутахассис барои ҳалли масъалаи пешгузошта ғайриимкон бошад.

Дар ин замина масъалаи назариявӣ дар мавриди худуди имкониятҳои лингвист барои дастрас намудани иттилооти бозътимод аз манбаҳои бавосита, яъне марзҳои истифодаи чунин манбаҳо аҳамият пайдо мекунад. Аз ҷанбаи амалӣ чунин таҳқиқот метавонанд, аз як тараф, ба ҳайси тавсияҳои амалӣ барои намоёндогони мақомоти тафтишотӣ равона гарданд, то тавониста бошанд ҳангоми кор бо шохидони парвандаҳои фарогири маводи забонию нутқӣ истифода баранд, аз тарафи дигар, барои таҳияи методикаи махсуси фаъолияти эксперт ҳангоми кор бо манбаҳои бавоситаи иттилоот хизмат кунанд.

Ҳамин тариқ, осори нутқиро, ки дар макони муайян, дар замони мушаххас, дар шароити мушаххас ҷой дошт, ба ҳайси объекти таҳқиқоти экспертӣ ва манбаи иттилоот дар бораи ин осори нутқӣ, ки бо осори нутқии мазкур ҳамвазн нест, бояд фарқ кард.

Предмети экспертизаи судии лингвистӣ чист?

Предмети экспертиза сатҳи забонӣ-нутқии объекти таҳқиқшаванда мебошад. Масалан, ҳангоми таҳқиқи матн барои муайян намудани мавҷудияти таҳдид, *буриши интенционалӣ - жанрии осори нутқӣ*, ҳангоми таҳқиқи аломатҳои мол, *дараҷаи эмикии системаи номгӯи мол*, хизматрасонӣ, номи ширкат ва ғ. ба таҳқиқ қашида мешаванд.

Ба таври умум, коршиноси лингвист ҳангоми ҳалли масъалаҳои ташхисӣ ба ду намуди предметҳо, ки ба ду шакли рафтори нутқӣ - тарзи талаффуз ва дарк намудан, вобаста аст, сари кор мегирад.

Ба ибораи дигар, предмети таҳқиқот ҳангоми гузаронидани таҳқиқи экспертӣ, аз як тараф, тарзи талаффузи нотиқ бошад, аз тарафи дигар, мундариҷаи осори нутқӣ, бо маъное мебошад, ки дар ҳар гуна осори нутқӣ тавонад сарчашмаи аксуламали мухотаби ин осор гардад.

Ҳадаф ва вазифаҳои экспертизаи лингвистӣ. Худуди салоҳияти коршиноси лингвист

Ҳадафи ҳар гуна экспертизаи судии лингвистӣ санҷиши ҳаққонияти/бардурӯғии (хулосаи қатъӣ), имконпазирии/имконнопазирии (хулосаи модалии мусбӣ ва манфӣ) мулоҳиза дар бораи предмети таҳқиқоте мебошад, ки аз саволҳои пеши коршинос гузошташуда бармеояд.

Масалан, ҳангоми таҳқиқи матни баҳснок барои предмети мавҷуд будан/мавҷуд набудани маълумоти манфӣ дар бораи шахс ҳаққонияти/бардурӯғии фикри «Дар матн маълумоти манфӣ дар бораи шахс мавҷуд аст» санҷида мешавад. Барои расидан ба ин ҳадаф лингвистро лозим меояд вазифаҳои мушаххаси таҳқиқотиро, ки аз ягон ҷиҳат бо ҳалли масъалаҳои айният додан вобаста ҳастанд, баррасӣ намояд.

Ба ҳамин тариқ, дар ҳар гуна хулосаи экспертӣ лингвист вазифадор аст проблемаи айният доштанро ҳал намояд. Масалан, агар эксперт ба суоли гузошташуда: «Оё дар матн даъват ҷой дорад?», ҷавоб додан хоҳад, бояд ба ҳайси коршинос пораҳои муайяни матнро бо даъватҳои айният додан тавонад, агар савол ба шакли «Оё баҳодиҳӣ дар шакли беодобона ифода гардидааст?» гузошта шуда бошад, лингвист бояд пораҳои матнро бо зухуроти «шакли беодобона» айният диҳад.

Нуктаи назари дигаре низ дар экспертизаи лингвистӣ (ҳам дар қисмати назариявӣ ва ҳам дар қисмати амалии он) маъмул гардидааст, ки масъалаи айният додан ба проблемаи айният додани маъниҳои мафҳумҳои ифодашаванда

интиқолёбанда аст. Ин чунин маъноеро дорад, ки вақте мо ба савол дар бораи боодобона/беодобона будани ифода ҷавоб медиҳем, бояд аввал меъёрҳои аниқеро дар мавриди ҷӣ будани худии «боодобона» ва «беодобона» муайян ё таҳия намоем, сипас ба ҳалли масъалаи пешгузошташуда пардозем. Вале дар чунин муносибат ба масъала, мо на вазъи воқеии қазияро дар нисбати беодобӣ ҳамчун ҷузъи воқеият тасвир менамоем, балки равшан менамоем, ки мо ифодаи «беодобона»-ро дар нисбати пораҳои воқеияти реалӣ чи гуна истифода мекунем. Ҳанӯз то гузаронидани «таҳқиқот» гуфтан мумкин аст, ки чунин истифодабарӣ муғлақ ва норавшан хоҳад буд ва аз ин ҷо, хулоса мекунанд, ки беодобӣ ҳамчун ҷузъи воқеият дар нисбати шахси мушаххаси суҳангӯ ё гурӯҳи иҷтимоӣ ва ё ҳатто дар нисбати лингвистика ва ҳуқуқшиносӣ, субъективӣ ва нисбӣ мебошад.

Вале проблемаи айният додан дар ҷанбаҳои амалӣ (муносибати номиналӣ ба калима, истилоҳ ва мафҳумҳо) низ пеш меояд. Дар чунин муносибат ба масъала, масалан, ба мафҳуми «беодобӣ», - ин номгӯи фикрҳои тасдиқкунандаи ҷузъҳои воқеият мебошад, ки мо шартан бо калимаи «беодобона» ифода менамоем, проблемаи айният бошад, ба тасвири ҳолати пораи мушаххаси осори нутқа, ки дар ташхис таҳқиқ мегардад, нисбат мегирад. Дар чунин ҳолат мо манзараеро хоҳем دید, ки пораи мазкур аз баъзе паҳлӯҳо ҳамчун шакли беодобона, аз паҳлӯҳои дигар дар шакли боодобона зухур менамояд.

Дар асоси чунин тасвири воқеӣ қарори юридикӣ аз ҷониби суд қабул мегардад.

Ба ҳамин тариқ, лингвист усулан, дар таҳқиқоти ташхисии худ калимаи «беодобона»-ро метавонад истифода набарад, танҳо номгӯи фактҳоеро зикр намояд, ки ҳангоми гузаронидани экспертиза пайдо кардааст.

Замимаи 1

Ҳудуди салоҳияти коршиноси лингвист ва саволҳои маъмулӣ дар доираи ҳалли вазифаҳо оид ба қазияҳои гуногун

Ҳудуди салоҳияти коршиноси лингвист ва саволҳои маъмулӣ дар доираи қазияҳо оид ба таҳқиқ (м.м.135, 136,137,КҶ ҚТ), (ст.ст. 130, 297, 319 УК РФ)

Салоҳияти коршинос

Салоҳияти коршиноси лингвист иборат аст аз:

1. Муқаррар намудани мансубияти фикри баёншуда/матн ба шахси мушаххас.
2. Муқаррар намудани мавҷудияти/ набудани амали нутқии таҳқиқ.
3. Муқаррар намудани шакли баёни иттилоот – боодобона/беодобона.

Ба салоҳияти коршиноси лингвист дохил намешавад:

А) Баҳодиҳии ҳуқуқии мавод.

Дар экспертизаи лингвистӣ хулоса дар бораи он ки Х дидаву дониста (барқасдона) У-ро таҳқиқ намуд, ҷоиз нест, зеро баҳодиҳии қасд (мустақиман ва ғайримустақим) баҳодиҳии ҳуқуқӣ буда, ба салоҳияти коршиноси лингвист дохил намешавад.

Ҳамчунин хулоса дар бораи асоснокӣ/беасосии нутқи хашмолуди шахс аз ҷониби коршиноси лингвист ҷоиз намебошад. Чунин хулосаҳо ба салоҳияти суд дохил мешаванд, лингвист танҳо метавонад ба сифати ташаббуси ташхисӣ ба фактҳои, ки ба фикраш барои моҳиятан баррасӣ гардидани парванда аҳамиятнок ҳастанд, ишора намояд. Масалан, «Аз рӯи моҳияти қор зарур медонем қайд намоем, ки ба амали нутқи таҳқирии У аз ҷониби Х, амали нутқи таҳқирии Х дар нисбати У пеш омад». Ҳақ баровардан ё набаровардани Х ба салоҳияти суд дохил мешавад.

Б) Муайян намудани вазъи эҳтимолии равонии шахси хашмолуд (инвектум).

Муайян намудани вазъи эҳтимолии равонии инвектум низ ба доираи салоҳияти коршиноси лингвист дохил намешавад. Ба ғайр аз он, ки муқаррар намудани факти зарари равонӣ ба салоҳияти психология ва суд дохил мешавад (ҳангоми баҳодиҳии дараҷаи зарари расонидашуда), хулосаи «Ибора (калимаи) X қодир аст ба шахс зарар расонад» (= таҳқиромез (= аламовар) буда метавонад) эҳтимол дорад бемазмун барояд. Асосноккунии он факт, ки ибора барои X аламовар аст, зарурат надорад, чун X барои кушодани парванда барои таҳқир ариза навиштааст.

Саволҳои маъмулӣ ва ҳудуди салоҳияти коршиноси лингвист

Се гурӯҳи зайли саволҳо ба коршиноси лингвист маъмул ҳастанд:

1. Гурӯҳи якуми саволҳо бо мақсади муқаррар намудани факти мансуб донишани (=равона шудани) ибораи баҳснок ба шахси мушаххас гузошта мешавад. Чунин вазифаҳои ташхисӣ одатан дар саволҳои зерин ифода меёбанд:

А) Оё матн маълумотеро дар бораи X-и мушаххас фаро мегирад?

Б) Оё аз рӯи ҷузъиёти дар матн мавҷуда дар бораи X-и мушаххас рафтани суҳанро муқаррар намудан мумкин аст?

В) Оё ибораи мазкур ба X-и мушаххас дахл дорад (= ибора ба шахси мушаххас равона гардидааст?)?

2. Гурӯҳи дуюми саволҳо ба муқаррар намудани мавҷудияти/ набудани таҳқир дар таркиби нутқ равона мегардад.

Ба ин ҷо саволҳои зерин дохил мешаванд:

А) Оё ибораи X таҳқиромез аст?

Б) Оё сухани баёншуда шаъну шарафи шахси мухотабро паст мезанад?

Ҳангоми ҷавоб додан ба саволи А, духӯрагии онро бояд ба ҳисоб гирифт: а) ҳамчун муайян намудани вазъи равонии шахси хашмолуд (ранҷидан/наранҷидан) ва б) равшан намудани будан/ набудани таркиби таҳқир дар нутқ.

Муҳим аст, ки зерин ин савол муайян намудани матни/ифодаи баҳснок аз нуқтаи назари будан/набудани таркиби таҳқир дар нутқ, дар доираи талаботи ҳудуди салоҳияти лингвист фаҳмида шавад.

1. Гурӯҳи сеюми саволҳо ба муқаррар намудани мавҷуд будани/набудани шакли беодобонаи сухан дар гуфтори (матни) баҳснок вобаста аст.

А) Оё дар матн баҳои манфӣ ба шахсият, ки дар шакли беодобона, бархилофи қоидаҳои маъмули одоби сухан ифода ёфта бошанд, ҷой дорад?

Б) Оё дар матн луғатҳои манфимаъно (ҳақорат, дашном, суханони беодобона) ҷой доранд?

В) Суханони ба унвони X гуфташуда дар кадом шакл – боодобона ё беодобона гуфта шудаанд?

Г) Оё дар матн калима ва ибораҳои ҳақоратомез, таркибҳои лафзӣ бо маънои маҷозии таҳқирӣ ва ё тобиши эҳсосии таҳқирӣ ҷой доранд?

Д) Оё суханони гуфташуда хусусияти беодобона доранд?

Ҳангоми ҷавоб додан ба савол дар бораи шакли ифодаи робитавӣ бояд дар назар дошт, ки категорияи «шакли беодобона» дар лингвистика мазмуни муайян надорад ва ба ҳайси категорияи бозгӯкунандаи махсусияти ифода омӯхта нашудааст, вале маъмулан «беодобона» бо маъноҳои зайл фаҳмида мешавад:

А) Калимаю ибораҳои беқурбшуда;

Б) Алфози қабех.

Аз он ки аломати шакли «беодобона» аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноӣ баҳо додани гуноҳ аст ва маҳз барои муайян намудани факте, ки кирдор ба ҷумлаи ҷиноятҳо тааллуқ дорад, зеро он кирдори барои ҷамъият хавфнок муайян шудааст, бинобар ин зарари маънавӣ бо тартиби муайяннамудаи ҳуқуқи граждани метавонад ҷуброн гардад (м.1115, КГ ҶТ), ба сифати шакли «беодобона» баҳо додани сухани гуфташуда тавсия мегардад.

Ҳудуди салоҳияти коршиноси лингвист ва саволҳои маъмулӣ дар доираи қазияҳо оид ба тӯҳмат (м.135, КҶ ҶТ), (ст.ст. 129, 298 УК РФ)

Салоҳияти коршиноси лингвист

Дар доираи ин тоифаи қазияҳо рафтори каломӣ муаллифи матн баҳснок мавриди таҳқиқ қарор мегирад. Ба салоҳияти лингвист муқаррар намудани фактҳои зайл дохил мешавад:

- 1) мазмуни фикри баҳсноки баёншудаи мушаххас ва ё пораи фикри баҳснок (матн);
- 2) мавҷуд будан/мавҷуд набудани маълумоти манфӣ дар бораи шахси мушаххас/субъекти гардиши кор;
- 3) тааллуқ доштан/тааллуқ надоштани маълумоти манфӣ ба шахси мушаххас;
- 4) тарзи ифодаи маълумоти дорои мулоҳизаи баҳодихӣ (фикр, ақида)/тасдиқ намудани фактҳо.

Ба ҳамин минвол, лингвист рафтори каломро дар ҷанбаҳои зерин таҳқиқ менамояд:

А) муаллифи осори нутқӣ дар бораи шахси муайян маълумоти манфӣ медиҳад, маълумоти манфӣ, ки дар шакли тасдиқи фактҳо ифода ёфтааст (ҳолатҳои воқеие, ки ҷиҳатҳои манфии шахси мушаххасро дар гузашта ва ҳозира тасдиқ менамояд).

Б) муаллифи осори нутқӣ дар бораи шахси мушаххас маълумоти манфӣ медиҳад, маълумоти манфӣ, ки дар шакли мулоҳизаи баҳодихӣ (баҳодихии манфии ҳолатҳои зикр мегарданд, ки ба шахси мушаххас вобаста буд/дар ҳоли ҳозир вобаста аст) ва ё баҳои ҳуди шахс дар шакли хуб/бад, боварибахш/эҳтимол ва м.и. ифода ёфта буд.

Ба ҳудуди салоҳияти лингвист дохил намешавад:

- 1) Баҳодихии ҳуқуқии рафтори калом.

Лингвист наметавонад муқаррар намояд, ки:

- оё маълумоти баҳснок шаъну шарафи шахси мушаххасро паст мезанад;
- оё маълумоти баҳснок эътибори шахси мушаххасро паст мезанад;
- оё маълумоти баҳснок ба эътибори қонунҳои субъекти гардиши корӣ ҳалал ворид мекунад/ ҳалал ворид кардан метавонад.

- 2) Баҳодихии ҳуқуқӣ ва ахлоқии маълумоти дар матн ифодаёфта.

Лингвист наметавонад муқаррар намояд:

- оё дар матн маълумот дар бораи аз ҷониби шахси мушаххас ва ё субъекти гардиши корӣ вайрон гардидани қонунгузорӣ ҷой дорад?
- оё дар матн маълумот дар бораи аз ҷониби шахси мушаххас ва ё субъекти гардиши корӣ вайрон гардидани меъёр ва принципҳои ахлоқӣ ҷой доранд?

- 3) Хислатҳои маърифатии (гносеологӣ) ифодаҳои баҳснок.

Лингвист наметавонад муқаррар намояд:

- оё ба воқеият мувофиқ будани ифодаҳои баҳсноки мушаххас санҷидашаванда ҳастанд ё не?

Саволҳои маъмулӣ

1. Оё дар маводи «...» дар бораи шахс маълумоти манфӣ ҷой дорад? Маълумоти манфӣ дар кадом ифодаҳои мушаххас ҷой дорад?
2. Оё аз рӯи ифодаҳои мухталифи дар матн ҷойдошта муқаррар намудан мумкин аст, ки сухан дар бораи Х-и мушаххас меравад?
3. Оё ибора ба Х-и мушаххас тааллуқ дорад (=оё ибора ба унвони шахси муайян равона шудааст?)?
4. Оё дар маводи «...» маълумоти манфӣ дар бораи эътибори қорӣи шахси ҳуқуқӣ/ташкilotи ҷамъиятӣ/ширкат/муассисаи «...» (номаш) меравад?
5. Маълумот дар кадом шакл - тасдиқи фактҳо ва ё мулоҳизаи баҳодихӣ-пешниҳод гардидааст?

Ҳудуди салоҳияти қоршиноси лингвист ва саволҳои маъмулӣ дар доираи қазияҳо оид ба даъвати оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ), инчунин барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва ё динӣ (м.м. 307¹, 189, ҚҶ ҚТ); (ст.ст. 280, 282 УК РФ)

Ба ҳудуди салоҳияти лингвист дохил намешавад:

- А) Муқаррар намудани ҷой доштан/ҷой надоштани даъват дар осори нутқии баҳснок.
- Б) Муқаррар намудани ҷой доштан/ҷой надоштани аломатҳои нутқии тӯҳмат дар нисбати кадомин гурӯҳи одамон, ки бар асоси аломатҳои миллӣ, наҷодӣ, динӣ муттаҳид гардидаанд.

Ба ҳудуди салоҳияти лингвист дохил намешавад:

- А) Муқаррар намудани мазмуни даъват:
 - оё даъватҳои мазкур даъват ба зӯран тағйир додани сохти конститутиони ҚТ мебошанд;
 - оё даъватҳои мазкур даъват ба ҳалалдор намудани якпорчагии ҚТ мебошанд;
 - оё даъватҳои мазкур даъват ба ҳалалдор намудани ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд вобаста ба мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, мазҳабии ӯ ва ё муносибати ӯ ба дин равона гардидааст;
 - оё амале, ки муаллифи осори нутқии баҳсӣ гурӯҳи номуайяни шахсонро ба он даъват менамояд, амали экстремистӣ мебошад ва ғ.
- Масъалаҳои мазкур ба соҳаи салоҳияти ҳуқуқшинос дахл доранд ва ба ҳудуди донишҳои махсуси лингвист дохил намешаванд, зеро лингвист бе маълумоти ҳуқуқшиносӣ, аз қуҷо донад, ки масалан, даъватҳои мушаххас метавонад амалҳои барангезад, ки ба зӯран тағйир додани сохти конститутиони ҚТ бурда мерасонад.
- Б) Муқаррар намудани ғарази воқеии нотиқ:
 - Оё осори нутқии баҳсӣ ба зӯран тағйир додани сохти конститутиони ҚТ ва ба ҳалалдор намудани якпорчагии ҚТ равона шудааст?
 - Оё осори нутқии баҳсӣ ба барангехтани кинаю адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ равона шудааст?
 - Оё тасдиқ намудан мумкин аст, ки муаллиф бошуурона ва ҳадафнок дар нисбати одамони мансуби ин ё он миллат, ақидаи динӣ кинаву адоват барангехтанӣ, шарафи инсонии онҳоро вобаста ба мансубияти иҷтимоӣ, миллӣ, муносибаташон ба дин, паст заданӣ буд. Агар ҳа, чӣ ба ин далолат медиҳад?

Чунин масъалаҳо низ ба соҳаи салоҳияти ҳуқуқшинос дахл доранд ва ба муқаррар намудани шакли гуноҳ вобаста буда, саволҳои дигарро ба дунбол доранд: «Оё нотиқ ҳангоми ифодаи Х, мехост кинаву адовати байнимиллӣ барангезад?» ва ё «Оё нотиқ ҳангоми ифодаи Х, мехост ваколатҳои давлатӣ зӯран ғасб шаванд?»

Лингвист ба чунин саволҳо наметавонад ҷавоб бидиҳад, зеро забонро метавон риёкорона истифода бурд, аз ин ҷо, аз мавҷудияти хитоба хоҳиши даъват кардан барнамеояд (касе масалан, зери таҳдид даъват мекунад).

В) Муқаррар намудани қобилияти даъватҳо барои таҳрик додани гурӯҳи муайяни одамон ба амалҳои мушаххас ва ё муқаррар намудани қобилияти амал, ки дар осори нутқии баҳснок даъват менамоянд, ба муносибатҳои ҷамъиятӣ зарар ворид месозанд:

- Оё амалҳои мазкур (даъватҳо ба амал) метавонанд кинаву адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ ва ё динӣ барангезанд?

- Ба таври умум, хислати осори нутқӣ аз мавқеи имконпазирӣ/имконнопазирӣ барои воситаи барангезандаи кинаву адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ ва ё динӣ будан, кадомҳоянд?

Баҳодиҳии имконпазирӣ/имконнопазирӣ оқибатҳои нугворе (инчунин тавсифи эҳтимолияте), ки осори нутқии таҳқиқшаванда метавонад дар пай дошта бошад, ба салоҳияти коршиноси лингвист дохил намешавад. Пӯшида нест, ки чунин имконият аз бисёр омилҳо, минҷумла, масалан, аз суботи иқтисодӣ ва сиёсии кишвар, вобаста аст.

Саволҳои маъмулӣ:

1. Оё дар осори нутқии баҳсӣ ифодаи хислати таҳқирӣ дошта дар нисбати шахсони мутааллиқи кадомин миллат, гурӯҳҳои этникӣ ва ё иҷтимоӣ ҷой доранд?

2. Оё осори нутқии баҳсӣ даъват ҳисобида мешавад?

3. Оё дар осори нутқии баҳсӣ образи душман сохта мешавад?

Ҳудуди салоҳияти коршиноси лингвист ва саволҳои маъмулӣ дар доираи қазияҳо вобаста ба баҳо додани таҳдид

Чун дар ҳолатҳои болоӣ, дар масъалаи муқаррар намудани мавҷуд будани/мавҷуд набудани таҳдид, предмети таҳқиқ равиши каломи муаллифи маълумоти баҳсӣ ба ҳисоб меравад.

Ба салоҳияти лингвист дар ҳолати мазкур танҳо як савол дохил мешавад: «Оё осори нутқии баҳсӣ мазмуни таҳдидро дорад?». Аз ин ҷо, лингвист бояд танҳо он ҳолатеро муқаррар намояд, ки нотиқ дар муносибати нутқӣ тавре рафтор кард, ки ба унвони Х таҳдид намуд.

Ба ҳудуди салоҳияти лингвист дохил намешавад:

1. Баҳои вазъи шахси қабулкунандаи таҳдид: лингвист наметавонад муқаррар намояд, ки оё Х таҳдидро ҳамчун амали воқеӣ қабул намуд?

2. Мазмуни таҳдид. Оё таҳдид таҳдиде ба расонидани зарари сабук ба саломатист ва ё таҳдиде бо истифодаи зӯрӣ, ки ба ҳаёт ва саломатӣ хавфнок мебошад?

Саволҳои мазкур хислати ҳуқуқӣ дошта, наметавонанд аз ҷониби коршиноси лингвист ҳал гарданд.

Ногуфта намонад, ки тибқи қонунгузорӣ коршинос ҳақ дорад аз пешниҳоди хулоса даст кашад. «Агар коршинос итминон ҳосил намояд, ки масъалаҳои гузошташуда аз доираи донишҳои махсуси ӯ берун мебароянд ё маводи ба ӯ пешниҳодшуда барои пешниҳод кардани хулоса корношоям ё нокифоя аст ва пурра кардани он номумкин мебошад ё ин ки сатҳи илм ва амалияи экспертӣ барои

ҷавоб додан ба масъалаҳои гузошташуда имконият намедиҳанд, вай хабари асоснок кардашударо дар бораи ғайриимкон будани пешниҳоди хулоса тартиб медиҳад ва онро ба мақомот ё шахси экспертизаро таъиннамуда ирсол менамояд (қ.3,м.217, КМҶ ҚТ).

Замимаи 2

Аз Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 майи соли 1998 қабул шудааст):

Моддаи 7. Принципи ҷавобгарии фарди ва гунаҳгорӣ

- 1) Ҳеҷ кас таҳти ҷавобгарии ҷиноятӣ қарор гирифта наметавонад ба ҷуз аз кирдори (ҳаракат ё беҳаракатӣ) шахсии худ.
- 2) Шахс танҳо барои он кирдори барои ҷамъият хавфнок ва оқибати хавфнокии ҷамъиятии ба вуқӯъ пайвастанӣ он, ки гуноҳи ӯ нисбати он муайян шудааст, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад.
- 3) Гунаҳгоркунии объективӣ, яъне барои зарари бегуноҳона расонидашуда ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан мумкин нест.

Моддаи 27. Шаклҳои гуноҳ

- 1) Танҳо шахсе дар содир кардани ҷиноят гунаҳгор эътироф мешавад, ки ӯ ин кирдорро қасдан ё аз беэҳтиётӣ содир карда бошад.
- 2) Кирдори танҳо аз беэҳтиётӣ содиршуда дар ҳолате ҷиноят эътироф мешавад, ки агар он дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинӣ нашуда бошад.

Моддаи 135. Тўҳмат

- 1) Тўҳмат, яъне дидаю доништа паҳн кардани таҳсилоти бардурӯғ, ки обрӯю эътибори шахси дигарро паст мезанад ё ба номи некаш нанг меорад,- бо корҳои ҳатмӣ ба мўҳлати аз яқсаду бист то яқсаду ҳаштод соат ё бо ҷарима ба андозаи то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё бо корҳои ислоҳӣ ба мўҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.
- 2) Тўҳмате, ки дар баромадҳои оммавӣ, асарҳои ба тари оммавӣ намоишдодашуда, дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет инъикос ёфтааст,- бо корҳои ҳатмӣ ба мўҳлати аз яқсаду ҳаштод то дусаду чил соат ё бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то як ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мўҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.
- 3) Тўҳмате, ки бо гунаҳгор доништани шахс дар содир намудани ҷинояти вазнин ё ҷинояти махсусан вазнин, алоқаманд аст, - бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мўҳлати аз се то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 136. Таҳқир

- 1) Таҳқир, яъне беадабона, бо алфози қабеҳ паст задани обрӯ ва эътибори шахси дигар,-

бо корҳои ҳатмӣ ба мӯҳлати аз шаст то яксаду бист соат ё бо ҷарима ба андозаи то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба мӯҳлати то як сол ҷазо дода мешавад.

2) Таҳқири, ки:

а) дар баромадҳои оммавӣ, асарҳои ба таври оммавӣ намоишдодашуда дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет инъикос ёфтааст;

б) вобаста бо иҷрои қарзи ҷамъиятӣ аз ҷониби ҷабрдида, -

бо корҳои ҳатмӣ ба мӯҳлати аз яксаду бист то яксаду ҳаштод соат ё бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё корҳои ислоҳӣ ба мӯҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 137. Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тўҳмат кардан ба ӯ

1) Таҳқири оммавии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тўҳмат кардан ба ӯ, - бо ҷарима ба андозаи аз сад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё ба корҳои ислоҳӣ ба мӯҳлати то як сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор бо истифодаи матбуот дар воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет содир шуда бошад, -

бо корҳои ислоҳӣ ба мӯҳлати то ду сол ё бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 189 . Барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва ё динӣ

1) Ҳаракатҳои, ки барои барангехтани кинаю адоват ё низоъи миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ё динӣ, ё паст задани шаъну эътибори миллӣ равона шудаанд, инчунин тарғиби бартарии шаҳрвандон аз нигоҳи муносибати онҳо ба дин, мансубии онҳо ба миллат, наҷод ё маҳал, агар ин кирдор ба таври оммавӣ ё бо истифодаи воситаҳои ахбори омма анҷом дода шуда бошад, -

бо маҳдуд кардани озодӣ ба мӯҳлати то панҷ сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин мӯҳлат ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин ҳаракат, агар:

а) такроран;

б) бо зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он;

в) бо истифодаи мақоми хизматӣ;

г) аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ анҷом дода шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз панҷ то даҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

3) Ҳаракати пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуҷуми ҳамин модда, агар:

а) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

б) аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад;

в) ба зӯран пеш кардани шаҳрванд аз маҳалли суқунати доимӣ оварда расонад;

г) дар ҳолати рецидивии хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба мӯҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

Моддаи 307. Даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

1) Даъватҳои оммавӣ чиҳати бо роҳи зӯрварӣ ғасб кардани ҳокимияти давлатӣ ё бо зӯрварӣ нигоҳ доштани он ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститутсионӣ ё бо роҳи зӯрварӣ вайрон кардани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз се то ҳашт сол бо мусодираи молу мулк ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, агар:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

в) бо истифодаи мақоми хизматӣ;

г) бо истифодаи воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет;

д) дар ҳолати рецидивӣ махсусан хавфнок содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ҳашт то понздаҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

3) Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум ё дуҷуми ҳамин модда, агар мутобиқи супориши ташкилотҳои нияти душманона дошта ё намояндагони давлатҳои хориҷӣ содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз понздаҳ то бист сол бо мусодираи молу мулк бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати аз се то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 307¹. Даъвати оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ)

1) Даъвати оммавӣ дар ба амал баровардани фаъолияти экстремистӣ,-

бо ҷарима ба андозаи аз як ҳазор то ду ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, ки бо истифода аз воситаҳои ахбори омма ё дар шабакаи интернет содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба мӯҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 351. Гувӯҳии бардурӯғ

1) Дидаю доништа нишондоди бардурӯғ додани шоҳид, ҷабрдида ё хулосаи ғалат додани коршинос (эксперт), ҳамчунин ҳангоми таҳқиқи ибтидоӣ, тафтиши пешакӣ ё дар суд дидаю доништа нодуруст тарҷума кардани тарҷумон, -

бо маҳдуд кардани озодӣ ба мӯҳлати аз як то се сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, агар вобаста:

а) ба айбдоркунӣ дар содир намудани ҷинояти вазнин ё махсусан вазнин;

б) ба тайёр кардани далелҳои сунъии айбдоркунӣ;

в) бо мақсади ғаразнок;

г) ба манфиати гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Эзоҳ: Агар шоҳид, ҷабрдида, коршинос ё тарҷумон дар ҷараёни таҳқиқи ибтидоӣ, тафтиши пешакӣ ё муурофияи судӣ то баровардани ҳукм ё ҳалномаи суд дар хусуси бардурӯғ будани баёнот, хулосаҳо ё дидаю доништа нодуруст тарҷума карданашон ихтиёрӣ арз намоянд, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешаванд.

Моддаи 352. Саркашӣ аз ҳозир шудан ё нахостани додани нишондод, хулоса ё тарҷума кардан

1) Саркашӣ кардани шоҳид ё ҷабрдида аз ҳозир шудан ба даъвати мақомоти таҳқиқи ибтидоӣ, тафтишотӣ ё ба суд ё нахостани додани нишондод,- бо корҳои ҳатмӣ ба мӯҳлати аз яқсаду бист то яқсаду ҳаштод соат ё бо ҷарима ба андозаи то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷазо дода мешавад.

2) Саркашӣ кардани коршинос (эксперт), мутахассис, тарҷумон ё шахси ҳолис аз ҳозир шудан ба даъвати ҳуди ҳамон мақомот ё саркашӣ кардан аз иҷрои вазифаҳои худ,- (ҚҶ ҚТ аз 31.12.08с №451).

бо корҳои ҳатмӣ ба мӯҳлати аз яқсаду бист то яқсаду ҳаштод соат ё бо ҷарима ба андозаи то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷазо дода мешавад.

Аз Кодекси муурофиявии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Кодекси муурофиявии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 декабри соли 2009 қабул шуда, аз 1 апрели соли 2010 мавриди амал қарор гирифтааст):

Моддаи 58. Коршинос (эксперт)

1. Коршинос дар ҳолатҳои даъват карда мешавад, ки барои пешбурди таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ё ҳангоми муҳокимаи судии парванда ба дониши махсус дар соҳаи илм, техника, фарҳанг ё касбу ҳунар зарурат ба миён ояд.

2. Ба сифати коршинос ҳар шахсе, ки барои пешниҳоди хулоса дониши махсус ва дар ҳолатҳои зарурӣ иҷозатномаи дахлдор дорад, даъват шуданаш мумкин аст.

3. Даъват кардани коршинос, таъин ва пешбурди экспертиза бо тартиби пешбиниамудаи боби 24 Кодекси мазкур анҷом дода мешавад.

4. Коршинос ҳуқуқ дорад:

- бо маводи парвандаи ҷиноятӣ, ки ба мавзӯи экспертиза алоқаманд аст, шинос шавад;

- дар бораи ба ӯ пешниҳод намудани маводи иловагӣ, ки барои додани хулоса заруранд ё дар бораи таъини экспертизаи комплексӣ дархост кунад;

- бо иҷозати таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд, судя дар пешбурди амали тафтишӣ иштирок карда, ба пурсишшавандагон ва дигар шахсон, ки дар ин амал иштирокдоранд, вобаста ба масъалаҳои мавзӯи экспертиза саволҳо диҳад;

- бо забони модарӣ ё дигар забоне, ки медонад, нишондод диҳад;

- аз хизмати тарҷумон ройгон истифода барад;

- аз амали таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд, судя, ки ҳуқуқи ӯро ҳангоми пешбурди экспертиза маҳдуд мекунад, шикоят намояд;

- агар ҳаллу фасли масъалаи гузошташуда аз доираи дониши тахассусаш берун бошад ё маводи дар ихтиёраш буда барои додани хулоса нокифоя бошад, аз пешниҳоди хулоса даст кашад.

5. Коршинос ҳуқуқ надорад бе огоҳ намудани таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд, судя бо дигар иштирокчиёни муурофия дар бораи масъалаҳои марбут бо экспертиза гуфтушунид кунад, барои тадқиқот мустақиллона мавод ҷамъоварӣ намояд, агар барои он иҷозати махсуси таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд,

судя мавҷуд набошад, тафтише гузаронад, ки боиси пурра ё қисман несту нобуд гардидани объектҳо ё тағйир ёфтани намуди зоҳирӣ ё хосиятҳои асосии онҳо гардад.

6. Коршинос ӯҳдадор аст:

- бо даъвати таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд, судя ҳозир шавад;
- вобаста ба масъалаҳои тадқиқот ва саволҳои пешниҳодшуда хулосаи асоснок ва воқеъбинонаи ҳаттӣ пешниҳод намояд;
- маълумоти маводи парвандаро фош накунад;
- ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ ва маҷлиси суд тартиботро риоя намояд.

7. Коршинос барои дидаю дониста додани хулосаи ғалат, инчунин барои саркашӣ кардан аз ҳозиршавӣ ё иҷрои вазифаҳои худ мутобиқи моддаҳои 351 ва 352 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

БОБИ 24.

ЭКСПЕРТИЗА

Моддаи 208. Тартиби таъини экспертиза

1. Муфаттиш таъини экспертизаро зарур шуморида, дар ин бора қарор қабул мекунад ва дар он маълумотҳои зеринро зикр менамояд:

- асосҳои таъини экспертиза;
- ному насаби коршинос ё муассисае, ки экспертиза бояд дар он ҷой гузаронида шавад;
- саволҳои, ки дар назди коршинос гузошта шудаанд;
- маводе, ки ба коршинос пешниҳод мешавад.

2. Иҷрои қарори муфаттиш доир ба таъини экспертиза барои шахсон ё муассисаҳои, ки қарор ба онҳо раван карда шудааст ва ба салоҳияти онҳо дохил мешавад, ҳатмист.

3. Экспертиза аз тарафи мутахассисони муассисаҳои экспертӣ, муассисаҳои дигари давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ташкилоту корхонаҳо ё шахсони воқиф, ки муфаттиш таъин кардааст, гузаронида мешавад.

4. Иваз кардани экспертиза бо таҳқиқоте, ки берун аз тарзи муурофиавии муқаррарнамудаи қонун сурат мегирад, мумкин нест. Хулосаҳои нозироти идоравӣ, актҳои ревизия, машваратҳои мутахассисон зарурати гузаронидани экспертизаро истисно намекунанд.

5. То фиристодани қарор ба муассисаи экспертизаи судӣ муфаттиш вазифадор аст, ки бо он гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида, ҳамчунин шоҳидеро, ки таҳти экспертиза қарор мегирад, шинос намояд ва ба онҳо ҳуқуқи дар моддаи 210 Кодекси мазкур муқарраршударо фаҳмонад. Дар ин бобат протокол тартиб дода, аз тарафи муфаттиш ва шахсе, ки бо қарор шинос карда шудааст, имзо карда мешавад.

6. Қарор дар бораи таъини экспертизаи раванпизишкии судӣ ва хулосаи коршиносон ба шахсоне, ки вазъи рӯҳиашон дарки онро ғайриимкон мегардонад, эълон карда намешавад.

Моддаи 209. Таъини ҳатмии экспертиза

Агар аз рӯи парванда муқаррар кардани ҳолатҳои зерин зарур бошад, таъин ва гузаронидани экспертиза ҳатмист:

- сабаби марг;
- хусусият ва дараҷаи вазнинии зарари ҷисмонӣ;

- синну соли гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида, ба шарте, ки ин барои парванда аҳамият дошта бошад ва ҳуҷҷатҳо доир ба синну сол вуҷуд надошта ё шубҳаовар бошанд;
- ҳолати рӯҳӣ ё ҷисмонии гумонбаршуда, айбдоршаванда, вақте ки дар масъалаи мукаллафӣ ё қобилияти онҳо дар бобати ҳимояи мустақилонаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии худ дар муаррифии ҷиноятӣ шубҳа ба миён меояд;
- ҳолати рӯҳӣ ва ҷисмонии ҷабрдида, шоҳид дар ҳолатҳое, ки қобилияти онҳо дар бораи дуруст дарк кардани ҳолатҳои барои парванда аҳамиятдошта ва додани нишондод доир ба онҳо таҳти шубҳа қарор мегирад.

Моддаи 210. Ҳуқуқи гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабрдида ҳангоми таъин ва гузаронидани экспертиза

1. Ҳангоми таъин кардан ва гузаронидани экспертиза гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва ҷабрдида ҳуқуқ доранд:
 - бо қарори таъин намудани экспертиза шинос шаванд;
 - ба коршинос раддия изҳор намоянд;
 - дар бораи дур кардани муассисаи экспертӣ аз гузаронидани экспертиза дар сурати муқаррар гардидани ҳолатҳое, ки ба оқибати парванда манфиатдор набудани роҳбари муассисаи экспертӣ - ҷои кори шахси салоҳиятдорро таҳти шубҳа қарор медиҳанд, дархост пешниҳод намоянд;
 - хоҳиш намоянд, ки шахсони аз тарафи онҳо зикршуда ё мутахассисони муассисаҳои мушаххаси судии экспертӣ ба ҳайси коршиносон ҷалб карда шаванд;
 - саволҳои иловагӣ пешниҳод намоянд;
 - дар вақти гузаронидани экспертиза ҳузур дошта бошанд ва ба коршинос саволҳо диҳанд, шарҳу тафсир кунанд;
 - бо ҳулосаи коршинос ё хабари имконнопазирии додани ҳулоса шинос шаванд.
2. Экспертизаи ҷабрдидагон ва шоҳидон танҳо бо ризои ихтиёрии онҳо, ки ба шакли хаттӣ дода мешавад, сурат мегирад. Агар ин шахсон ба синни шонздаҳ нарасида бошанд ё суд онҳоро номукаллаф эътироф карда бошад, ризои хаттиро барои гузаронидани экспертиза намояндагони қонунии онҳо медиҳанд.
3. Дар сурати қонеъ кардани дархосте, ки шахсони дар қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда зикршуда додаанд, муфаттиш қарори ҳудро оид ба таъини экспертиза мутобикан тағйир медиҳад ё пурра месозад. Дар бораи рад карда шудани дархост муфаттиш қарор қабул мекунад, ки он ба шахси дархостдода эълон карда, имзои ӯ гирифта мешавад.

Моддаи 211. Гузаронидани экспертиза дар муассисаи экспертӣ

1. Ҳангоми гузаронидани экспертиза дар муассисаи экспертӣ муфаттиш қарори худ ва маводи заруриро ба ин муассиса ирсол менамояд.
2. Роҳбари муассисаи экспертӣ вазифадор аст:
 - гузаронидани экспертизаро ба як ё якчанд коршинос супорида, дар ин бора ба муфаттиш хабар диҳад;
 - ба коршиносон ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои онҳоро, ки дар моддаи 58 Кодекси мазкур пешбинӣ шудаанд, фаҳмонад, оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои дидаю доништа ҳулосаи бардурӯғ додан огоҳ кунад ва дар ин бобат аз онҳо забонхат гирад, ки он якҷоя бо ҳулосаи эксперт ба муфаттиш равон карда мешаванд.

Моддаи 212. Гузаронидани экспертиза берун аз муассисаи экспертӣ

1. Агар экспертиза берун аз муассисаи экспертӣ гузаронида шавад, муфаттиш пеш аз баровардани қарор оид ба таъини экспертиза бояд ба шахсияти фарде, ки

экспертизаро ба ӯ супориданист, ба салоҳиятнокии ӯ итминон ҳосил намуда, муносибати ӯро бо айбдоршаванда, гумонбаршуда, ҷабрдида ва бо шахсе, ки таҳти экспертиза қарор гирифтааст, муайян намояд ва санҷад, ки оё асосҳо барои дур кардани коршинос мавҷуданд ё не.

2. Муфаттиш баъди аниқ кардани маълумоти зарурӣ дар бораи таъини экспертиза қарор мебарорад, онро ба коршинос месупорад, ба ӯ ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои дар моддаи 58 Кодекси мазкур пешбинишударо мефаҳмонад ва аз ҷавобгарии ҷиноятӣ барои дидаю доништа додани хулосаи бардурӯғ огоҳ мекунад. Доир ба иҷрои амалҳои мазкур муфаттиш дар қарори таъин кардани экспертиза қайд мегузорад ва он бо имзои коршинос тасдиқ карда мешавад.

Моддаи 213. Экспертизаи комиссияӣ

1. Экспертизаи комиссияӣ дар ҳолатҳои зарурати анҷом додани таҳқиқоти мураккаби экспертӣ ва аз тарафи якчанд нафар коршиноси дорои як ихтисос (касб) гузаронида мешавад.

2. Ҳангоми гузаронидани экспертизаи комиссияӣ коршиносон натиҷаҳои ҳосилшударо якҷоя таҳлил мекунанд ва баъди ба як ақида омадан хулосаи ягона (ё акт дар бораи имконнопазирии пешниҳоди хулоса) тартиб медиҳанд ва имзо мекунанд.

3. Дар сурати мавҷуд будани ихтилофи назар дар байни коршиносон ҳар кадоми онҳо ё як қисми онҳо хулосаи алоҳида пешниҳод мекунанд ва ё коршиносе, ки нуқтаи назари ӯ аз хулосаҳои аксарият фарқ дорад, ақидаи худро дар хулоса алоҳида инъикос мекунад.

Моддаи 214. Экспертизаи комплексӣ

1. Экспертизаи комплексӣ дар ҳолатҳои таъин карда мешавад, ки барои таҳқиқот маълумоти соҳаҳои гуногуни дониш зарур бошад. Он аз тарафи коршиносони дорои ихтисосҳои гуногун дар доираи салоҳиятнокии онҳо гузаронида мешавад.

2. Дар хулосаи экспертизаи комплексӣ бояд зикр гардад, ки ҳар як коршинос кадом таҳқиқотро ба кадом ҳаҷм анҷом дод ва ба чӣ хулоса омадааст.

3. Ҳар як коршинос ҳамон қисми хулосаро имзо мекунад, ки дар он таҳқиқоти ӯ инъикос ёфтааст.

4. Хулоса (хулосаҳо)-и умумиро коршиносоне мебароранд ки дар баҳодиҳии натиҷаи ҳосилшуда салоҳият доранд. Агар далелҳои аз ҷониби яке аз коршиносон (коршиносони алоҳида) муқарраркардашуда асоси хулосаи ниҳоии комиссия ё як қисми он бошад, он бояд дар хулоса зикр шавад. Дар сурати ихтилофи назар байни коршиносон натиҷаи таҳқиқот мувофиқи талаботи қисми 3 моддаи 213 Кодекси мазкур ба расмӣ дароварда мешавад.

5. Агар экспертиза ба муассисаи экспертӣ супорида шуда бошад, ташкили таҳқиқи комплексӣ ба зиммаи роҳбари он муассиса гузошта мешавад.

Моддаи 215. Гирифтани намунаҳо барои таҳқиқоти муқоисавӣ

1. Муфаттиш ҳуқуқ дорад, ки барои таҳқиқоти муқоисавӣ аз гумонбаршуда ё айбдоршаванда, инчунин ҷабрдида ва шохид намунаҳои дастнавис ё дигар намунаҳо гирад.

2. Ҳангоми гирифтани намунаҳо барои таҳқиқоти муқоисавӣ набояд усулҳои татбиқ гарданд, ки ба ҳаёт ва саломатии инсон хатарнок бошанд ё шараф ва номуси ӯро паст зананд.

3. Муфаттиш доир ба гирифтани намунаҳо барои таҳқиқоти муқоисавии шахсони зинда қарор мебарорад. Гирифтани намунаҳо бо иштироки шахсони ҳолис ва дар мавридҳои зарурӣ бо иштироки мутахассисон гузаронида мешавад. Дар ин бора бо риояи талаботи моддаҳои 172, 183 Кодекси мазкур протокол тартиб дода мешавад.

4. Агар гирифтани намунаҳо қисми таҳқиқоти экспертӣ бошад, ин амалро коршинос ба ҷо меоварад. Дар ин ҳолат коршинос маълумотро доир ба ин амал дар хулосаи худ иттиҳос мекунад.

Моддаи 216. Барои гузаронидани экспертиза дар муассисаи тиббӣ ҷойгир кардан

1. Агар ҳангоми таъин кардан ё гузаронидани экспертизаи тиббии судӣ ё равонпизишкии судӣ зарурати муоинаи статсионарӣ ба миён ояд, гумонбаршуда ё айбдоршавандаро дар муассисаи давлатии тиббӣ ҷойгир кардан мумкин аст, ки ин ҳолат дар қарори таъини экспертиза зикр карда мешавад.

2. Агар зарурати экспертиза ва дар муассисаи тиббӣ ҷойгир кардани судшаванда ҳангоми маҷлиси суд ба миён ояд, суд, судя дар ин бобат бо дархости тарафҳо ё бо ташаббуси худ оид ба ин масъала таъинот ё қарор мебарорад.

3. Ҳангоми дар муассисаи тиббӣ барои гузаронидани экспертизаи статсионарии равонпизишкии судӣ ҷойгир кардани гумонбаршуда мӯҳлате, ки дар давоми он ба ӯ бояд айб эълон карда шавад, то гирифтани хулосаи комиссияи духтурони равшинос оид ба ҳолати рӯҳии гумонбаршуда боздошта мешавад.

Моддаи 217. Мазмуни хулосаи коршинос

1. Баъди гузаронидани таҳқиқ аз рӯи натиҷаҳои он коршинос ё коршиносон аз номи худ хулосае тартиб медиҳанд, ки дар он бояд маълумоти зерин зикр гардад:

- экспертиза кай, дар куҷо гузаронида шудааст;
- аз тарафи кӣ (фамилия, ном, номи падар, маълумот, ихтисос, собиқаи кор, дараҷаю унвони илмӣ, вазифаи ишғолкарда);
- дар кадом асос экспертиза гузаронида шудааст;
- қайди бо имзои коршинос тасдиқшуда доир ба он ки ӯ дар бобати ҷавобгарии ҷинойтӣ барои рад кардан ё саркашӣ намудан аз додани хулоса ё дидаю доништа хулосаи бардурӯғ додан огоҳ карда шудааст;
- ҳангоми гузаронидани экспертиза кӣ иштирок дошт;
- коршинос чӣ гуна маводро истифода намудааст ва кадом таҳқиқотро гузаронидааст;
- саволҳои дар назди коршинос гузошташуда ва ҷавобҳои асосноки ӯ.

2. Хулоса дар шакли хаттӣ пешниҳод ва аз тарафи коршинос (коршиносон) имзо карда мешавад. Ба хулосаи коршинос бояд далелҳои шайъии баъди таҳқиқ боқимонда, намунаҳои, ки бо роҳи таҷриба гирифта, барои муқоиса истифода бурда мешаванд, ҳамчунин аксҳо, тарҳрезаҳо, нақшаҳо, ҷадвалҳо ва маводи дигари иловагӣ, ки хулосаҳои коршиносро тасдиқ мекунанд, замима карда шаванд. Замимаи хулоса низ аз тарафи коршинос имзо карда мешавад.

3. Агар коршинос итминон ҳосил намояд, ки масъалаҳои гузошташуда аз доираи донишҳои махсуси ӯ берун мебароянд ё маводи ба ӯ пешниҳодшуда барои пешниҳод кардани хулоса корношоям ё нокифоя аст ва пурра кардани он номумкин мебошад ё ин ки сатҳи илм ва амалияи экспертӣ барои ҷавоб додан ба масъалаҳои гузошташуда имконият намедиҳанд, вай хабари асоснок кардашударо

дар бораи ғайриимкон будани пешниҳоди хулоса тартиб медиҳад ва онро ба мақомот ё шахси экспертизаро таъиннамуда ирсол менамояд.

Моддаи 218. Пурсиши коршинос

1. Муфаттиш ҳуқуқ дорад, ки коршиносро барои шарҳ додани хулосаи пешниҳодкардааш пурсиш намояд. Коршинос метавонад ҷавобхояшро бо дасти худ нависад. Протоколи пурсиши коршинос бо риояи қоидаҳои дар моддаҳои 172 Кодекси мазкур пешбинигардида тартиб дода мешавад.
2. Пурсиши коршинос то аз тарафи ӯ пешниҳод шудани хулоса мумкин нест.

Моддаи 219. Ба гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ҷабрдида пешниҳод кардани хулосаи экспертиза

1. Хулосаи коршинос ё хабари ӯ дар бораи имконнопазирии пешниҳоди хулоса, ӯамчунин протоколи пурсиши коршинос то анҷоми тафтиши пешакӣ ба гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида, ҳамчунин ба шохиде, ки таҳти экспертиза қарор гирифта буд, пешниҳод карда мешавад ва онҳо ҳақ доранд, ки шарҳу мулоҳизаи худро пешниҳод кунанд ва ақидаи худро оид ба хулосаи коршинос изҳор намоянд. Дар сурати қонеъ гардонида шудан ё рад шудани чунин дархост муфаттиш қарори дахлдор бароварда, ба шахсе, ки дархост додаст, бо гирифтани забонхат эълон мекунад.
2. Дар бораи шинос кардан бо хулосаи коршинос ва протоколи пурсиш протоколе тартиб дода мешавад, ки дар он хабар ё эътирози баёншуда инъикос карда мешавад.
3. Қоидаҳои ҳамин модда дар ҳолатҳое низ татбиқ мегарданд, ки экспертиза то ҷалб намудани шахс ҳамчун айбдоршаванда, гумонбаршуда ё ҷабрдида эътироф шудани ӯ гузаронида шуда бошад.

Моддаи 220. Экспертизаи иловагӣ ва такрорӣ

1. Ҳангоми нофаҳмо ё нопурра будани хулоса, инчунин ба миён омадани масъалаҳои нав нисбати ҳолатҳои қаблан таҳқиқшуда, мумкин аст экспертизаи иловагӣ таъин карда, иҷрои он ба ҳамон коршинос ё коршиноси дигар супурда шавад.
2. Дар ҳолати беасос будани хулосаи коршинос ё ба миён омадани шубҳа оид ба дурустии он экспертизаи такрорӣ таъин намудан мумкин аст, ки гузаронидани он ба коршинос ё коршиносони дигар супурда мешавад.
3. Экспертизаи иловагӣ ё такрорӣ бо риояи талаботи боби мазкур таъин ва гузаронида мешавад.

Дар Кодекси мазкур инчунин дар мавриди таъини ҳатмии экспертиза; ҳуқуқи гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабрдида ҳангоми таъин ва гузаронидани экспертиза; гузаронидани экспертиза дар муассисаи экспертӣ; экспертизаи комиссияӣ; экспертизаи комплексӣ; гирифтани намунаҳо барои таҳқиқоти муқоисавӣ; барои гузаронидани экспертиза дар муассисаи тиббӣ ҷойгир кардан; мазмуни хулосаи коршинос; пурсиши коршинос; ба гумонбаршуда, айбдоршаванда ва ҷабрдида пешниҳод кардани хулосаи экспертиза; экспертизаи иловагӣ ва такрорӣ низ, меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар гардидаанд.

БОБИ 34.

ТАФТИШИ СУДӢ

Моддаи 318. Гузаронидани экспертиза дар суд

1. Суд, судя бо дархости тарафҳо, инчунин бо ташаббуси худ ҳуқуқ дорад дар маҷлиси суд экспертиза таъин кунад. Экспертизаро коршиносоне, ки дар тафтиши пешакӣ хулоса додаанд ё дигар коршиносоне, ки суд таъин кардааст, анҷом медиҳанд.
2. Экспертиза дар суд тибқи қоидаҳои дар боби 24 Кодекси мазкур зикргардида гузаронида мешавад.
3. Раисиқунанда таъиноти (қарори) баровардари дар бораи таъини экспертиза эълон намуда, ҳуқуқи тарафҳоро дар бобати рад кардани коршинос, пешниҳод намудани дархост доир ба ҳайати коршиносон, ба таври иловагӣ ворид намудани шахси нишондодаи тараф, гузаронидани экспертиза аз тарафи намояндагони дигар муассисаи экспертӣ, гузаронидани экспертиза бо иштироки тарафҳо мефаҳмонад.
4. Дар маҷлиси суд коршинос ҳуқуқ дорад ба шахсони пурсидашаванда савол диҳад, бо далелҳои хаттӣ, протоколҳои амали тафтишӣ, хулосаи дигар коршиносон шинос шавад, дар азназаргузаронӣ ва озмоиш (эксперимент) ва дигар амалҳои судӣ, ки ба мавзӯи экспертиза алоқаманд мебошанд, иштирок намояд.
5. Ҳангоми зарурати ба ихтиёри коршинос вогузоштани намунаҳо барои таҳқиқи муқоисавӣ қоидаҳои моддаи 215 Кодекси мазкур истифода бурда мешаванд.
6. Раисиқунанда баъди муайян кардани ҳамаи ҳолатҳои барои додани хулоса аҳамиятнок ба тарафҳо пешниҳод мекунад, ки саволҳои худро ба тариқи хаттӣ ба коршинос пешниҳод намоянд. Саволҳо бояд эълон карда, нисбат ба онҳо ақидаи иштирокчиёни муҳокимаи судӣ шунида шавад. Суд, судя ин масъалаҳоро баррасӣ намуда, бо таъиноти (қарори) худ саволҳоеро, ки ба парванда алоқаманд нестанд ва ё таҳти салоҳияти коршинос намебошанд, рад намуда, саволҳои навро тартиб медиҳад, ки баъди он коршинос ба доир намудани экспертиза ва тартиб додани хулоса шурӯъ мекунад.
7. Хулосаи коршинос ба тариқи хаттӣ дода, дар маҷлиси суд аз ҷониби ӯ эълон карда, яқоя бо саволҳо ба парванда ҳамроҳ карда мешавад.
8. Агар ба суд коршинос даъват шуда бошад, ки дар тафтиши пешакӣ хулоса додааст, суд метавонад пас аз эълони хулоса, ба шарте, ки он аз ҷониби тарафҳо мавриди эътироз қарор нагирад, экспертиза таъин накунад ва танҳо бо пурсиши коршинос қаноат кунад.

Моддаи 319. Пурсиши коршинос

1. Баъди аз ҷониби коршинос додани хулоса ба ӯ барои тавзеҳ ё пурра кардани хулосааш савол додан мумкин аст.
2. Ба коршинос тарафҳо савол медиҳанд, зимнан аввал тарафе савол медиҳад, ки бо дархости он экспертиза таъин карда шудааст. Суд, судя ҳуқуқ дорад дар ҳар лаҳзаи пурсиш ба коршинос савол диҳад.

Моддаи 320. Гузаронидани экспертизаи иловагӣ ё такрорӣ

1. Дар ҳолатҳои пешбининамудаи моддаи 220 Кодекси мазкур суд, судя метавонанд экспертизаи иловагӣ ё такрорӣ таъин карда, дар ин бора таъинот (қарор) бароранд.
2. Экспертизаи иловагӣ ё такрорӣ тибқи қоидаҳои муайяннамудаи моддаҳои 208-210, 215, 217-219 Кодекси мазкур гузаронида мешавад.

Аз Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 январи соли 2008 қабул шуда, аз 1 апрели соли 2008 мавриди амал қарор гирифтааст):

Моддаи 82. Таъини экспертиза ва коршиноси судӣ

1. Ҷиҳати тавзеҳи масъалаҳои ҳангоми баррасии парванда бамиёномада, ки донишҳои махсусро дар соҳаи илм, санъат, техника ё касбҳои мухталиф тақозо мекунад, суд бо ташаббуси худ ё тибқи дархости тарафҳо ё дигар шахсони иштирокчиӣ парванда экспертиза ва барои гузаронидани он коршиноси судиро таъин намуда, дар ин бора таъинот қабул мекунад. Гузаронидани экспертиза метавонад ба зиммаи як коршиноси судӣ, гурӯҳи коршиносони судӣ ё муассисаи судии экспертизӣ гузошта шавад.

2. Ҳар кадоме аз тарафҳо ва дигар шахсони иштирокчиӣ парванда ҳуқуқ доранд ба суд саволҳои пешниҳод кунанд, ки онро бояд коршиноси судӣ тавзеҳ диҳад. Доираи ниҳии саволҳо, ки оид ба онҳо ҳуҷҷаҳои коршиноси судӣ зарур мебошад, суд муайян менамояд. Оид ба саволҳои пешниҳодшудае, ки рад гардидаанд, суд таъиноти асоснок қабул мекунад.

3. Тарафҳо, дигар шахсони иштирокчиёни парванда ҳуқуқ доранд:

- аз суд хоҳиш намоянд, ки аз ҷумлаи шахсони зикрнамудаи онҳо ё ташкилотҳои махсусгардонидашуда коршиноси судиро таъин намояд;
- ба коршиноси судӣ саволҳо пешниҳод намоянд;
- бо таъинот оид ба таъини экспертиза ва саволҳои дар он тартибдодашуда, инчунин бо ҳуҷҷаҳои коршиноси судӣ шинос шаванд;
- ба суд бо дархост дар хусуси таъин намудани экспертизаи комплексӣ, такрорӣ, иловагӣ ё комиссияи муруҷиат кунанд.

4. Агар тараф аз иштирок дар гузаронидани экспертиза саркашӣ намояд ё ба гузаронидани он монеа шавад (ба экспертиза ҳозир нашавад, ба коршиносони судӣ ашӯи барои таҳқиқ заруриро пешниҳод накунад) ва мутобиқи ҳолати парванда бе иштироки ин тараф гузаронидани экспертиза ғайриимкон бошад, дар ин сурат суд вобаста ба он ки кадом тараф аз экспертиза саркашӣ менамояд, ба зиммаи вай ўҳдадорию исботи факти баҳснокро вогузор менамояд.

Моддаи 83. Мазмуни таъинот оид ба таъини экспертиза ва коршиноси судӣ

1. Дар таъинот оид ба таъини экспертиза ва коршиноси судӣ маълумотҳои зерин зикр мегарданд:

- номи суд, ном, номи падар ва фамилияи судья ва санаи таъини экспертиза;
- ном, номи падар ва фамилияи тарафҳо вобаста ба парвандаи баррасишаванда;
- номи экспертиза, фактҳои, ки барои тасдиқ ё рад намудани онҳо экспертиза таъин гардидааст;
- саволҳои дар назди коршиноси судӣ гузошташуда, ном, номи падар ва фамилияи коршиноси судӣ ё номи муассисаи экспертизе, ки ба он гузаронидани экспертиза супориш дода шудааст;
- маводе, ки ба коршиноси судӣ ирсол мегардад, мўҳлате, ки дар ҷараёни он бояд экспертиза гузаронида шавад ва ба суд ҳуҷҷаҳои пешниҳод гардад.

2. Дар таъинот ҳамчунин зикр мегардад, ки барои дидаю дониста пешниҳод кардани ҳуҷҷаҳои бардурӯғ суд коршиноси судиро ё роҳбари муассисаи экспертизе, ки корманди ҳамин муассиса экспертизаро мегузаронад, дар хусуси ҷавобгарии пешбиниамудаи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон огоҳ менамояд.

Моддаи 84. Гирифтани намунаҳои тарзи навишт (хат) барои муқоисаи таҳқиқи ҳуҷҷати хаттӣ ва имзоҳо дар ҳуҷҷат

1. Дар сурати таҳти баҳс қарор додани имзои аслии дар ҳуҷҷат ё дигар далелҳои хаттӣ аз ҷониби шахсе, ки ҳуҷҷатро имзо намудааст, суд ҳақ дорад бо розигии ҳамин шахс намунаи тарзи навиштро барои таҳқиқи минбаъдаи муқоисавӣ ба даст орад. Ҳангоми зарурати гирифтани намунаи тарзи навишт (хат) таъинот қабул карда мешавад.
2. Гирифтани намунаи тарзи навиштро (хатро) суд метавонад бо иштироки мутахассис анҷом диҳад.
3. Дар хусуси гирифтани намунаи тарзи навишт (хат) протокол тартиб дода мешавад, ки дар он сана, вақт, маҳал ва шарти гирифтани намунаи тарзи навишт (хат) инъикос мегардад. Протоколро судья, шахсе, ки аз ӯ намунаи тарзи навишт (хат) гирифта шудааст ва мутахассис, агар ӯ ҳангоми анҷоми ин амали мурофиавӣ иштирок дошта бошад, имзо мегузоранд.

Моддаи 85. Экспертизаи комплекси

1. Экспертизаи комплекси суд ҳангоме таъин менамояд, ки агар муқаррар намудани ҳолати воқеи оид ба парванда ҳамзамон гузаронидани таҳқиқро бо истифодаи соҳаҳои мухталифи дониш ё бо истифодаи самтҳои мухталифи илмӣ дар доираи як соҳаи дониш тақозо намояд.
2. Экспертизаи комплекси ба зиммаи якчанд коршиносони судӣ гузошта мешавад. Оид ба натиҷаҳои экспертизаи гузаронидашуда коршиносони судӣ хулосаи муштаракӣ худро вобаста ба ҳолатҳои воқеи ҷамъбаст намуда, онро дар хулосаи умумӣ инъикос менамоянд, ки аз ҷониби ҳамаи коршиносони судӣ имзо гузошта мешавад.
3. Коршиносони судие, ки дар ҷамъбасти хулосаи умумӣ иштирок накардаанд ё бо он розӣ нестанд, танҳо ба қисми хулосаи таҳқиқнамудаи худ имзо мегузоранд.

Моддаи 86. Экспертизаи комиссияи

1. Экспертизаи комиссияи суд барои муқаррар намудани ҳолатҳои воқеи вобаста ба як соҳаи дониш дар ҳайати ду ё якчанд коршиноси судӣ таъин менамояд.
2. Коршиносони судӣ байни худ машварат намуда, ба натиҷаи умумӣ меоянд, онро ҷамъбаст карда, хулосаи умумиро имзо мекунанд.
3. Коршиноси судие, ки бо хулосаи коршиноси судӣ ё дигар коршиносони судӣ розӣ намебошад, ҳуқуқ дорад оид ба ҳамаи саволҳо ё саволҳои алоҳидаи баҳснок хулосаи алоҳида пешниҳод кунад.

Моддаи 87. Тартиби гузаронидани экспертиза

1. Экспертизаро кормандони муассисаҳои эксперти бо супориши роҳбари муассиса ё дигар мутахассисон, ки суд супориш додааст, мегузаронанд. Гузаронидани экспертиза мумкин аст ба якчанд коршиносони судӣ супорида шавад.
2. Экспертиза дар маҷлиси судӣ гузаронида мешавад, агар вобаста ба хусусияти таҳқиқот зарур бошад ё ҳангоми ғайриимкон ё мушкил будани интиқоли мавод барои таҳқиқот гузаронидан дар маҷлиси судӣ, он гоҳ экспертиза берун аз маҷлиси судӣ гузаронида мешавад. Шахсони иштирокчиӣ парванда ҳақ доранд ҳангоми гузаронидани экспертиза иштирок кунанд, ба истиснои ҳолатҳое, ки иштироки онҳо

берун аз маҷлиси судӣ метавонад кори мӯътадили коршиносони судиро ҳалалдор созад.

Моддаи 88. Хулосаи коршиноси судӣ

1. Коршиноси судӣ дар шакли хаттӣ хулоса пешниҳод менамояд.
2. Хулоса бояд тафсилоти муфассали таҳқиқоти гузаронидашударо, ки дар натиҷаи хулосаҳо ва ҷавобҳо ба саволҳои пешниҳодкардаи суд ба даст омадаанд, дар бар гирад. Агар коршиноси судӣ ҳангоми гузаронидани экспертиза ҳолатҳои муқаррар кунад, ки барои парванда аҳамият доранд ва оид ба онҳо дар назди ӯ масъала гузошта нашудаанд, ҳақ дорад натиҷаҳои ин ҳолатҳоро дар хулосаи худ дарҷ намояд.
3. Хулосаи коршиноси судӣ дар маҷлиси судӣ таҳқиқ гардида, дар баробари дигар далелҳо баҳо дода мешавад.

Моддаи 89. Экспертизаи иловагӣ ё такрорӣ

1. Экспертизаи иловагӣ барои пурра намудани носоҳеҳӣ ва норасоӣҳое, ки дар хулосаи коршиноси судӣ мавҷуданд, гузаронида мешавад.
2. Экспертизаи такрорӣ ҳангоме гузаронида мешавад, ки агар хулосаи коршиноси судӣ асоснок набошад, натиҷагирӣ шубҳанок бошад, маводи ба коршиноси судӣ пешниҳодшуда бозътимод эътироф нашуда бошад, байни хулосаҳои якҷанд коршиносони судӣ ихтилофоти назар вучуд дошта бошад, инчунин ҳангоме, ки қоидаҳои гузаронидани экспертиза вайрон карда шуда бошанд.

Аз Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 декабри соли 2008 қабул шуда, аз 1 апрели соли 2009 мавриди амал қарор гирифтааст):

Моддаи 778. Коршинос (эксперт)

1. Ба сифати коршинос мумкин аст, шахси болиғе, ки ба натиҷаи парванда манфиатдор нест ва дорои дониши махсус дар соҳаи илм, техника, санъат ва ҳунар буда, ин дониш барои татбиқи экспертиза ва додани хулосаи эксперти кифоя мебошад, ҷалб гардад.
2. Коршинос ўҳдадор аст:
 - бо даъвати судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истехсолоти ӯ қарор дорад, ҳозир шавад;
 - доир ба масъалаҳои дар наздаш гузошташуда хулосаи ҳолисона ва дар бобати мазмуни хулоса шарҳу эзоҳоти зарурӣ диҳад.
3. Коршинос огоҳ карда мешавад, ки дар сурати дидаю дониста додани хулосаи бардурӯғ ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида хоҳад шуд.
4. Коршинос ҳуқуқ дорад:
 - аз додани хулоса даст кашад, ба шарте, ки масъалаҳои назди ӯ гузошташуда аз доираи дониши махсуси ӯ берун ё маводи ба ӯ пешниҳодшуда барои додани хулоса нокифоя бошанд;
 - бо маводи ба ашёи экспертиза дахлдоштаи парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ шинос шавад, ба ӯ пешниҳод намудани маводи иловагиро, ки барои додани хулоса заруранд, дархост намояд;

- бо иҷозати судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истеҳсолоти ӯ қарор дорад, ба шахсе, ки дар ҳаққи ӯ истеҳсолоти ин парванда пеш бурда мешавад, ба ҷабрдида ва шохидон доир ба ашъи экспертиза саволҳои дахлдор диҳад;
 - дар ҳулосаи худ ҳолатҳоро, ки ҳангоми экспертиза муқаррар гардида, барои парванда аҳамият доранд, вале оид ба онҳо масъала гузошта нашудааст, нишон диҳад;
 - ҳангоми баррасии парванда ҳузур дошта бошад.
5. Барои рад намудан ё саркашӣ аз иҷрои ӯҳдадориҳои дар қисми дуюми ҳамин модда пешбинишуда коршинос ба ҷавобгарии маъмурии муқаррарнамудаи Кодекси мазкур кашида мешавад.

Моддаи 787. Экспертиза

1. Судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истеҳсолоташон қарор дорад, ҳангоми зарурати истифодаи донишҳои махсуси соҳаи илм, техника, санъат ва касбу ҳунар барои пешбурди истеҳсолоти парванда дар бораи таъйин намудани экспертиза таъйинот мебарорад. Таъйинот барои иҷро аз тарафи коршиносон ва муассисаҳое, ки ба онҳо гузаронидани экспертиза супорида шудааст, ҳатмӣ мебошад.
2. Дар таъйинот инҳо зикр мешаванд:
 - асосҳо барои таъйин намудани экспертиза;
 - насаб, ном ва номи падари коршинос ё номи муассисае, ки дар он бояд экспертиза гузаронида шавад;
 - масъалаҳои дар назди коршинос гузошташуда;
 - номгӯи маводи ба ихтиёри коршинос пешниҳодшаванда.
 Дар таъйинот ҳамчунин бояд дар бораи ба коршинос фаҳмонидани ҳуқуқи ӯҳдадориҳои ӯ ва огоҳ кардани коршинос дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои дидаю доништа додани ҳулосаи бардурӯғ зикр карда шавад.
3. Масъалаҳои дар назди коршинос гузошташуда ва ҳулосаи ӯ наметавонанд аз доираи дониши махсуси коршинос берун бошанд.
4. Судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истеҳсолоташон қарор дорад, ӯҳдадоранд то лаҳзаи барои иҷро фиристондани таъйинот шахсоро, ки нисбати ӯ истеҳсолоти парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ пеш бурда мешавад, инчунин ҷабрдидаро бо он шинос намоянд, ба онҳо аз ҷумла ҳуқуқҳояшонро дар бораи изҳори радқунӣ ба коршинос, изҳори дархост дар бораи ба сифати коршинос ҷалб намудани шахсони пешниҳодшуда ва ҳуқуқи додани саволҳоро, ки дар ҳулосаи коршинос бояд ҷавобашон зикр шавад, ба онҳо фаҳмонанд.
5. Коршинос ҳулосаро аз номи худ ба тариқи хаттӣ пешниҳод менамояд. Дар ҳулосаи коршинос бояд нишон дода шавад, ки тадқиқот аз тарафи кӣ ва дар кадом асос гузаронида шудааст, мазмуни он аз чӣ иборат аст, инчунин бояд ба саволҳои дар назди коршинос гузошташуда ҷавобҳои асоснок дода шавад.
6. Ҳулосаи коршинос барои судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор), ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар истеҳсолоти ӯ қарор дорад, ҳатмӣ намебошад, вале норозигӣ нисбат ба ҳулосаи коршинос бояд асоснок карда шавад.

Ихтисораҳо:

(КҶ ҚТ) - Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

(КГ ҚТ) – Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон
(КМҚ ҚТ) - Кодекси муҳофизати ҳаёти Ҷумҳурии Тоҷикистон
(КМГ ҚТ) - Кодекси муҳофизати граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон
(КҲМ ҚТ) - Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Адабиёти тавсияшаванда:

- 1) Аверьянова, Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории / Т.В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.
- 2) Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М.: Лабиринт, 2007. – 320 с.
- 3) Апресян, Ю.Д. Идеи и методы структурной лингвистики / Ю.Д. Апресян. – М., 1966.
- 4) Апресян, Ю.Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М., 1974.
- 5) Арутюнова, Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова – М., 1988.
- 6) Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика: учеб. пособие / А.Н. Баранов. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 592 с.
- 7) Белкин, Р.С. Курс криминалистики. – Т 2.– М., 1997. – С. 289-345.
- 8) Бринев, К.И. Судебная лингвистическая экспертиза по делам об оскорблении. Оскорбление в метасознании лингвиста [Электронный ресурс] // <http://pusic.ucoz.ru/>
- 9) Бринев, К.И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза. (Монография). Под редакцией Н.Д. Голева.-Барнаул, 2009.
- 10) Вольф, Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М., 1985.
- 11) Галяшина, Е.И. Лингвистика против экстремизма / Е.И. Галяшина. – М., 2006.
- 12) Галяшина, Е.И. Основы судебного речеведения: Монография / Галяшина Е.И. – М.: СТЭНСИ, 2003. – 236 с.
- 13) Зинин, А.М., Омелянюк, Г.Г., Пахомов, А.В. Введение в судебную экспертизу / А.М. Зинин, Г.Г. Омелянюк, А.В. Пахомов – М., 2002.
- 14) Понятие чести и достоинства, оскорбления и ненормативности в текстах права и средств массовой информации / Авт.-сост. А.А. Леонтьев, В.Н. Базылев, Ю.А. Бельчиков, Ю.А. Сорокин; Отв. ред. А.К. Симонов. – М., 1997.
- 15) Сорокотягина, Д.А., Сорокотягин, И.Н. Судебная экспертиза: Учебное пособие / Д.А. Сорокотягина, И.Н. Сорокотягин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 336 с.
- 16) Цена слова – М.: СТЭНСИ, 2002. – 336 с.
- 17) Шляхов, А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А.Р.Шляхов. – М., 1979.

